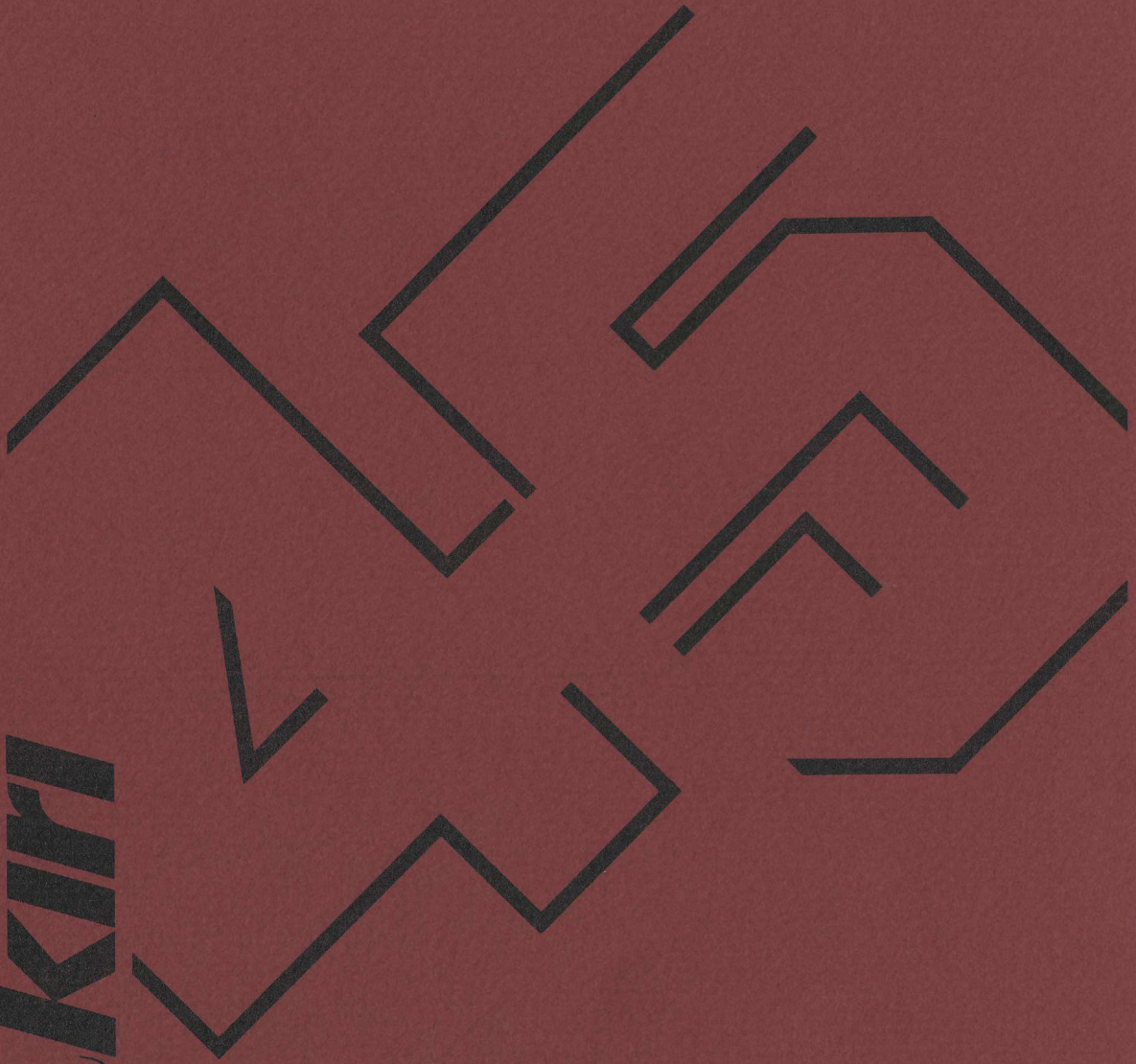

1980

ajakiri

Toimetuse ja talituse:

AJA KIRI

2661 Kingston Rd.
SCARBOROUGH, Ont.
M1M 1M3 CANADA

Nr. 4/5 (28/29) toimetanud:

Vello Salo (tegevtoime-
taja, tel. (416) 265-2458)

Vello Soots
Henno Sillaste
Heino Jõe
Käbi Loka
Lembitu Ristsoo

Tiit Telmet / Erik Miller (kujundus)
Tõnu Mägi (talitus)

Aastatellimine (6 numbrit):
US\$ 12.- (Kanadas C\$ 13.-)
Selles hinnas ka õhuposti-
kulu ülemeremaadesse.

Esindus Skandinaavias:

Enno Klaar
Grindsgatan 52/I
S - 116 57 STOCKHOLM
Tel. 08 - 42 45 59

(Aastatellimine: rkr. 50,
postgiro nr. 12 77 47 - 4
Stockholm.)

Esindus Austraalias:

Tiia Raudma
11/19 Waruda Street
KIRIBILLI NSW 2061
Tel. (02) 929 - 4726

(Aastatell.: A\$ 10.-)

- 1 Vastu voolu
- 2 Pagulaskonna müüt (Lugeja veerg)
Sidekriips
- 4 Miks nii hilja (Toim. veerg)
- 6 Johannes Aavik - 100 / Ahto Sepp
- 10 Arvo Pärt Viinis / (V. Salo)
- 13 Kultuuri mõiste ja mõõt / T. Virkhaus
- 16 Mini-MÜ arvamine / (Helene Otsa)
- 21 Elu Eestis, elu Soomes / J. Dreifelds
- 24 MÜ 81 / Käbi Loka
- 25 Helmeid armsa ema keel / Niagara Peeter
- 26 Näod / KLENK 80
- 28 Popiteost Eestis / Hillar Liitoja
- 30 Jossip Brodski luulest / Elmar Saar
- 32 Ja jälle nagu kunagi / J.B. Isotamm
- 34 60-ndate aastate poisid / I. Mikiver
- 35 Leedu lavastaja Broadwayl / M. Valgemäe
- 38 "Risti - rästi" / Vello Salo
- 41 Älämalöö / (Heino Jõe)
- 43 Jaan Oad
- 44 Teised lehed: Märtsiküüditamisest
Emakeeletundide arvust
"Ajaraamatust"
- 48 Keelehuugaanid / Huko Lumet
- 51 "Postipoiss" & "Rahvuspropaganda" /
- 51 "Postipoiss" & "Rahvuspropaganda" / R. Sepp
- 52 Teateid: KLENK 80
MÜ 81
Metroo

Sel sügisel peeti Torontos sümposiumi „Balti identiteedi säilitamise“ ühise nimetaja all. Üks muulasest laudkondlane püüdis seal mitu korda katkestada arutlust *keelest*.

Teaduslik uurimine olevat ammu kindlaks teinud, et immigrandide oma keele oskus kaob meie mandril juba kolme sugupõlve jooksul peaaegu olematuks. Polevat siis mõtet keeleküsimumstega aega raisata; parem arutagem seda, mida saaks rahvusgrupi püsimiseks *uue maa keeles* ära teha.

Aga kolmest rahvusest koosolijad ei hoolinud manitsusest ning keeleküsimumst käsitleti ulatuslikult.

Kas see pole kõigi kolme rahvusgrupi põhitendentse? Esiteks: meelega tegelikkusest mööda vaadata. Aeg kulutab kohutava kiirusega meie keeleoskajate niigi vähest arvu – loodusseaduse halastamatuse ja paratamatusega. Et me pole küllaldaselt hoolitsenud ei eesti keele õpetamise ega õppimise eest siin sündinute huvides, on meie omapoolseks „panuseks“ emakeele kiiremal unustamisel.

Teiseks: kolmandast generatsioonist kõnelemise (peale tavalise oi-oi peavangutamise) oleme hoopis ära unustanud. Mis nägu võiksid-saaksid olla meie 3. sugupõlvele eesti identiteeti säilitavad seltsid?

Kolmandaks: praegu oleme siiski alles teises generatsioonis. Võõra silmis „liigne“ huvi keele vastu võib olla hea märk. See võib isegi sotsioloogide poolt dogmakuulutatud „protsendiseadust“ assimileerumise alal muuta – kui me tõesti otsustame selleks vaeva näha. Meie vahendid on puudulikud, kuid ei puudu.

On selge, et emakeelt kultiveerides „ujume vastu voolu“. Kuid on oluline ka realistlikult teatavaks võtta, kui tugev on see vool ja kui suur jõupingutus, mida meilt nõutakse. Siis ei ole meie pingutused huupi ja tulutult kulutatud energia, vaid hoopis uusi võimalusi ja väljavaateid loov tegevus – ka teiste sulatuspottidesse sattund vähemate keelegruppide jaoks.

... Muidu pakub nr. 2 üht ja teist, põnevad ja vähem põnevad, kuidas kellelegi. Võtan lähemalt sõna kahe artikli puhul.

Üks numbri huvitavamaid artikleid oli Tim Bates'i *Impressions from "Seedrioru"*. Olen ainult kriitiline selle ingliskeelsena avaldamise vastu. Sellest võib ehk veel kuidagi aru saada, kui AK tahtis arutlust üle keelepiiride laiendada, aga oli see tõesti teie taotluseks? Arvatavasti olite lihtsalt mugavad ega viitsinud seda lugu tõlkima hakata enda väljavabandamiseks mõeldes, et nii igatahes on autori tekst garanteeritud õigesti edasi antud. Ma arvan aga, et artiklis avaldatud kriitika läheks eestikeelsena palju sügavamale naha vahele (sinna, kust eriti sügada on vaja). Inglise keel mõjub siin vähemalt minule teatava vahepeena tagant, umbes nagu haavlid läbi kuulikindla vesti. Meil tuleb ka arvestada, et pagulasajakirjandus sedalaadi kriitikat üldiselt ei avalda ning et Bates'i artikkel võinuks eestikeelsena teednäitav olla.

Numbri koeranaelaks on siiski Ignatsi artikkel. Olen kuulnud mitmeid küsivat, et kuidas te selle küll üldse sisse lasksite. See käib muidugi taseme, mitte temaatika kohta. Aga vastutus on ikkagi AK-l, sest anonüümseid kallaletunges ei avalda ükski kvaliteetväljaanne, Ignatsi artiklis leidub neid aga terve rida. Huvitav küll, miks te autorile käsikirja täpsustamiseks ei tagastanud.

Aga kui jätta kõrvale artiklis esitatud süüdistused ja teised imelikud detailid kõrvale, siis võib ütelda, et see viib olulise teema juurde, milleks on küsimus pagulaskonna müüdist. „Ei ole tähtis, et ... müüt oleks täpselt „õige“ ... Piisab sellest, et antud ajal rahvas võtab müüdi omaks omaenda iseäralikkuse tunnusmärgina“ (Toivo Miljan, AK 5/78:12 – tunne oma *Aja Kirja!*)

Niisuguseks pagulaskonna müüdiks on ettekujutus välisvõitlusest.

Välisvõitlus on tähtsamaid ettekujutusi, mis meil on olnud iseenesest ja oma tegevusest paguluse aastail. See ettekujutus on pagulastele kui poliitilistele põgenikele nii enesestmõistetav olnud, et nad selle mõjul üle kolme aastakümne grupina koos on seisnud ja assimileerimisele üsna hästi vastu pannud. Me peame aga tunnistama, et paguluse teise ja kolmanda generatsiooni juures hakkab huvi välisvõitluse vastu (vähemalt senises vormis) kahanema ja asenduma teissuguse, võibolla neutraalsema huviga Eesti vastu.

Ignatsi arvates on siin tegemist eeskätt nõukogude propaganda mõjudega ja ta teeb oma artiklis mitmesuguseid ettepanekuid, kuidas propagandale vastu astuda ja nooremaid väliseestlasi senisest enam välisvõitluse ridadesse kaasa tõmmata. Ignats ei kujuta ette, et selline huvi vaibumine ja üldse vähem militantlik suhtumine kodumaasse tema praegusest olukorrast hoolimata võib olla üsna loomulik ja lihtsalt üks pagulasühiskonna arengu paratamatusi.

Meie esimene küsimus ei peaks olema sellepärast: kuidas välisvõitlust iga hinna eest jätkata? vaid: kuidas väliseestlasi grupina koos hoida, kui seni käibel olnud müüt hakkab „kustuma“. Kas katsuda see kuidagi üles soendada — või soetada uus müüt? Ja missugune võiks olla me uus — loodetavasti pikemaajalise kehtivusega — müüt?

J.S., Stockholm.

Impressions from „Seedrioru“ — hea ja väga tähtis kirjutis! Loodan, et Bates'i kriitilised mõtted nakatavad positiivselt meie enesekriitikat.

G. H., Stockholm

Armas toimetaja!

Olen AjaKirja lugenud juba aastaid, kuid kas tead, mis mind nüüd lõpuks ergutas/ärritas kirjutama? See, et täna saabunud number (3, 1980) näitab, et AK-sse hakkab sisse tungima sidekriipsuhaigus. On narr kirjutada *põhi-mõtetest, pagulas-eestlaste* (lk. 8), *ime-naist* (15), *kahe-sugused, toidu-aida, lusika-täit, vana-aegne* (24), *külje-ankur* (25) ja *välis-eestlaste* (36); osaliselt vabandab AK toimetust ehk see, et lk. 24-25 on mujalt laenatud. Samalaadset sidekriipsuga liialdamist on varem esinenud raamatus „Õpeta mind lugema“ I (6 korral) ja II (61 korral).

Meie, väliseestlased, ei tohi hakata tegema uusi õigekirjareegleid, kui nende järele ei tunne vajadust keeletarvitajate enamik. Kuigi liitsõnade lahtimõtestamine võib algajatele lugejatele raskusi tekitada, tuleb ka algajate õpikuis (millena „Õpeta mind lugema“ on parim paguluses ilmunute seas) hoiduda tunnustatud kirjavahemärgi (sidekriipsu) väärilt kasutamisest.

Liitsõnade eraldamiseks võib õpikuis kasutada märke, mida tavalises tekstis ei kasutata: eelistatavam oleks kaar (põhi mõte), kuigi hädapärast võiks kasutada ka plussi (põhi+mõte) või kaldjoont (põhi/mõte).

Igal juhul peaks õpik selgeks tegema, et *liitsõnad kirjutatakse kokku* ja et õpikus kasutatud eraldusmärgid on ainult abiks algajaile. Kuna AjaKiri pole keeleõpik algajaile, tuleb sääl kindlasti hoiduda liitsõnade lahutamisest ükskõik millise märgi abil.

Inno Salasoo, Sydney.

MIKS NII HILJA...

Toimetaja veerg

Aja Kirja viimase ja käesoleva numbriga vahemaa on 256 lehekülge *Välis-Eesti kunstnikke* (millest lähemalt lk. 41) ja veel suurem arv „ületunde“. Lisaks mitu õnnetut asjaolu, mis on käesoleva trükkiminekut ülemäära venitanud. Et kaotatud aega kuidagi tasa teha, kannab see

väljaanne kaht numbrit — asi, mille kordumine pole kavas. Oli ju meie alguses ülesseatud eesmärgiks just ilmumine iga paari kuu tagant. Seda pole toimetus unustanud ja pingutused korrapärase ilmumise suunas jäävad esimese punktina päevakorda.

Asjade arenguks paremuse poole on väga konkreetseid lootusi: tegevtoimetaja „kolimisseisukord“ töötab eelseisval suvel asenduda „normaalse“ Kanada elaniku omaga, mis tohiks tähendada ka seda, et AK ilmumine korrapäraseks muutub.

Kaastööst ei ole õnneks puudust olnud, nii et nr. 6/80 ja 1/81 on juba koos ja ootavad vaid trükkitoimetamist, mis on kavas nii pea kui võimalik.

Päris tihti on meile saadetud artiklite fotokoopiaid perioodilistest väljaannetest, mis toimetusel niikui-nii olemas. Kuna korralik toimetustöö oleneb informatsiooniallikaist selleski osas, katsugem täna anda ülevaade olemasolevast.

Tegevtoimetaja saab praegu kokku 35 perioodilist väljaannet. Pidevalt on AK vahetuse korras saanud nelja: *Rahvuslik Kontakt*, *Side*, *Teataja*, *Välis-Eesti*. Peamiselt tellimise teel saabuvad *AABS Newsletter*, *Baltimore'i Eesti Organisatsioonide Bülletään*, *Eesti Kirik*, *Eesti Päevaleht*, *Journal of Baltic Studies*, *Keel ja Kirjandus*, *Kodumaa*, *Looming*, *Meie Elu*, *Sirp ja Vasar*, *Tulehoidja*, *Tulimuld*, *Usk ja Elu*, *Usurändur*, *Vaba Eesti Sõna*, *Vaba Eestlane*, *Valgus*, *Võitleja*. Tegemist on peamiselt hilisemate aastakäikudega; *Keel ja Kirjandus*, *Mana* ja *Tulimuld* on erandina olemas täies ulatuses.

„Kolimisseisukorra“ tõttu pole praegu veel võimalik sedagi kindlaks teha, mis ulatuses on üksikuid väljaandeid olemas, rääkimata vajalike tsitaatide kätteleidmisest ja lugejaile kättesaadavaks tegemisest, mis seisab aga kindlasti AK kavas. Toimetuse oma ajakirjanduse-ariiv pole luksus, vaid vajadus. Selle probleemidest kindlasti lähemalt edaspidi. Sedakorda vaid *Meie Kodu* küsimus, mis on toimetuses olemas ainult ulatuses 20. XI 1962 - 26. IV 1964. Aga peaaegu kõigist perioodilisist väljaandeist vajaksime vanemaid aastakäike. Nii et kellel juhtub olema: ärge visake ära, vaid teatage toimetusele!

A h t o
S e p p

Keelemeistri sajanda sünnipäeva puhul võtan kätte ühe tema seni ilmunuta tõlkekäsikirja.

„Selle käsikirjalise raamatu valmistamist alustati 2. septembril 1941 Nõmmel ja see lõpetati 20-ndal novembril Kuresaares (samal aastal).“ Nii seisab lugeda keelemeistri peene, kuid üliselge käekirjaga leheküljel 232. See on kõvas köites raamat formaadis 11 x 18 sm, sisuks Juhani Aho *Yksi* (lk. 7-143) ja nelja laastu (*Vana noormees; Vana mälestus; Truu; Kahekesi* - lk. 147-191) tõlked koos lisadega: *Kirjanduslooline järelmärkus* (195-203), *Seletavaid märkusi* (204-210), *Keeleline kylg* (211-219) ja *Sõnastik* (220-230). See kõik on niisiis kirjasõnaks saanud kõige rohkem 80 päeva jooksul. Oma ajendeid kirjeldab käsikirja autor lk. 199-203 järgnevalt:

„Käesolev tõlge on keeleline ja stiililine ymberredigeering esimesest tõlkest, mis nende ridade kirjutaja tehtuna ilmus a. 1912 Tallinnas „Maa“ kirjastusel. Ymberredigeerimine toimus selle esimese tõlke lause-lauselt võrdlemise teel originaaliga. Juhuslikud väljajätud on nyyd vahele pandud ja kõik märgat ebatäpsused õiendatud. Kõige rohkem tuli ymber teha puht keelelist kylge, sest esimene tõlge sooriteti ajal, mil eestikeel polnud niigi rikas kui praegune. Aastal 1912 ei võind veel tarvitada sellaseidki nyyd yldtuntud sõnu kui „hetk, retk, lemmik, suhe, suund, - hajameelne, kirgas, kummaline, mugav, soodus, synged, - haihtuma, häirima, hämmastama, kohtama, lakkama, levima, meenuma, meenutama, nautima, nauding, saabuma, siirduma, sujuma“ jne. Käesolevas tõlkes aga on neile lisaks võetud veel paarkymmend uut sõna, mida seni alles vähe on tarvitet või mis veel yldse pole saand ametlikku tunnustamist, pääleselle veel mitmed grammatilised uuendised - vormid ja konstruktsioonid, mida eelmise tõlke tegemise ajal yldse polnud olemas ja milledest mõnesid ka praegu ametlik keel ei luba. See kõik võimaldab originaali täpsemat ja peenejoonelisemat edasiandmist. Sellest hoolimata jääb tõlge keelelises suhtes ikka veel maha soomekeelsest originaalst, kus keele enese suur ja huvitav omapärasus, mis on pysind ärauhumatu-

pehki ja et pulge ja trots syha enam alla-
poole vajuvad.

Restoraani eeskõjas tunnen jalge all kõva
niinmatti. Palitu langeb müõlgadelt teenri
kätte... Siis ta seisib möödunud aastal peregi-
ees ning korraldas juukseid ja kübarat... Suur
söögisaal on valgustet kui pulmaprots. Kiud-
dub häält kõrvalruumist, paistab daami-
kübaraid, ohvitseripagunad ja mõni valge
tind... Säääl oli kord rogu perega yhes-
koos õhtuist söötud, enne kui nad maale
sõitsid. — Saal on nyud peagu tühhi. Ükse
kohal keset põrandat on ymar veini laud.
Selle ymber on käimars keegi väheldane vana
härra, jalga püüdnud kaulisnäine, püre-
des kõva leiba, käes kahvel nagu torxami-
sens valmis. Paar teist frukis härrat, se-
naadi kantseleiametnikud, kes nähtavasti
kurkilt peolt on tulnud, istuvad kauge-
mal saali otsas kummalgi pool väikest
ymarat lauda, laubad peagu koes, jooli-
häält kõneldes.

Kähen yle libada põranda saali kaugi-
mase nurka. Nõu on liikvele läinud
oma varitremispaigast vastasseinva sein-
äärast.

Ma ei tea, mida tallida. Tõugu siis nyud

na võõraist mõjudest, annab stiililegi teatava lisa-väärtuse ja ilu. Eesti keel [sic!], tundub soomekeele lopsaka omapärasuse kõrval nagu õhedana ja lamedana. Kus soomekeel väljendab yhe sõnaga, tuleb eestikeeles sageli tarvitada kaht, mis väljendust lamestab ja vesistab. Üldse [sic!] teeb soomekeelne väljendus võrreldes eestikeelsega yha veel suursugusema mulje. Selleks et siin kujuneks keeleliste väärtuste tasakaal, ei ole meil muud vahendit kui äärmine keeleuuen-dus: veel rohkem julgeid grammatilisi uuendusi, eriti aga veel rohkem uusi tyvisõnu kui siin on olnud võimalik tarvitada! Seepärast ongi sõnastiku järel antud väike loetelu nn. „halbõ sõnu“, mida tuli tarvitada paremate puudusel, kuid millede asemele edaspidi ja vähehaaval peab yndma soetada paremad vasted, vähimalt paralleelsõnadena. Loodetavasti kymmekonna aasta pä-rast, kui jälle esineb tarvidus uue tryki järele, saab olema võimalik nii mõnedki säääl loeteldud sõnad asen-dada vaheajal leitud parematega.

1912-nda aasta tõlke puhul oli koguni keeleline sõna-võtt Villem Grünthali (Ridala) ja nende ridade kirju-taja vahel ajakirjas „Eesti Kirjandus“ (a. 1912, lk. 375 - 385 Grünthali sõnavõtt ja lk. 412 - 416 nende ri-dade kirjutaja vastus ja Grünthali järeilmärkus). See oli keeleuuen-dusliikumise esimesel või õigupoolest teisel aastal, sest 1911-nda aasta suvel hakkasin in-tensiivselt tegutsema eesti õigekeelsuse ja keeleuuen-dusega, ja sama aasta suvel tõlgiti ka „Yksi“. Palju õigekeelsuslikke kysimusi oli siis juba selgund, aga paljud ka alles selgumata, mistõttu tuligi esimese tõlke õigekeelsust paiguti parandada ja ymber teha. Tõlke keelelist kylge halvendas ka see, et kirjastu-sen oli seda ymber redigeeritud ja nii mõnedki vead sisse „parandet“, näit. hää vorm „kuidas“ oli asendet halva vormiga „kudas“, õige „kaevanud“ väära vormiga „kaebanud“, samuti vormid „bluusiga, sulen, lainete“ jne. vormidega „bluusega, sulun, laente“. Samuti oli hulk uusi sõnu, mida tõlkija juba siis hakkas tarvi-tama, kirjastusen kõrvaldet ja asendet kuidagi teiste sõnadega, mis väljenduse tegi lamedamaks või kohmaka-maks. Sõna „hurmama“ mis sellal oli alles hoopis uus

ja tundmatu, oli vaeleusaamisest moonutatet sõnaks „sur-mama“, mis andis lausele teise mõiste. Tol ajal pelgasid kirjastused uusi sõnu veel rohkem kui praegused, pidurdades nõnda keele kiiremat arenemist ning rikastumist ja edendades halba keelt (sest halbade ja vigaste keelendite vastu pole neil midagi). Sõnaseletusi ei lubatud siis kuidagi mitte lisada raamatu lõppu. (Kirjastus „Maa“ eesotsas oli siis E. Virgo, kellele iseseisvusaegne valitsus võimaldas diplomaadikarjääri.) Isegi praegu ametlikult lubatavate sõnadega tõlkimine oleks toleaeegseile kirjastusile tundund kohutava uuen-dusena, mida milgi tingimusel ei oleks sallitud. Aga me loodame, et siin tarvitet keel edasise 30 aasta pä-rast saab olema täiesti harilik ja lubatud.

Lõppeks tõrjutagu kategooriliselt tagasi see mõnelt poolt kuuldavale toodud väide, nagu oleks tõlge tehtud vaid keeleuuenduse – uute vormide ja sõnade – demonst-reerimiseks. Vastupidi, keeleuuendus on siin, nagu kõi-gis muiski nende ridade kirjutaja ilukirjanduslikes tõlkeis, täiesti kirjandusliku ja kunstilise kylje teenistuses, selleks et võimalikult täpselt ja vähen-detult edasi anda originaali mõttesisu ja stiililaadi. Ja kui teost lugedes ka keelt õpitakse, siis seda pa-rem. Keel ei saaks kunagi rikastuda, kui me kuskil ei tarvitaks esmakordselt yht või teist uut sõna või vor-mi. Peetagu alati meeles, et eestikeele rikastamine ja arendamine, mis ammugi veel ei ole saavutanud taotel-davat taset, peab lähimate aastakymmende kestel olema esialal meie rahvuskultuuriliste tegevuste hulgas."

Olete nüüd viibinud kuulsate komponistide Viinis juba üle poole aasta. Kas leiate, et see linn on Teilegi loomunguliselt sobiv paik?

Minu loomungukoht on rinnas, kus süda on. Viin on mulle kõigepealt õppimise, ringivaatamise ja orientatsiooni koht. Tegelikult ma tahaks olla niisugune helilooja, et enam-vähem iga koht oleks loominguks sobiv — aga siin pean enese häbiks ütlema, et ühe kohaga või maaga ma ei saanud hakkama. Praegu muidugi — kuidas seda öelda — on Viinis tegemist teistmoodi tempo ja muusika-inimeste eluviisiga, millega tuleb harjuda. Tahes-tahmata tuleb senises elustiilis suured korrektuurid teha.

Kõige huvitavam oli esimestel päevadel: kui keerasime raadio lahti, tuli kogu aeg Mozartit, Schubertit ja teiste klassikute muusikat, mis oli meile seni Eestis niiõelda pühapäevamuusika. Siin on ta nagu soust ja kartul — selles mõttes, et kartulit on ikka igapäevaseks toiduks vaja.

Nii et siin Viinis on mulle palju uut; see on loomulik ja huvitav, ja ma ise imestan, et mu „vedru“ on üles keeratud nii hästi, et sellised probleemid nagu Tallinnas olid, on kaugele jäänud. Mäletan, kuidas süda tõmbus välismaalt tulles nagu krampi juba enne kui üle Vene piiri sõitsin — nagu läheksin vangimajasse.

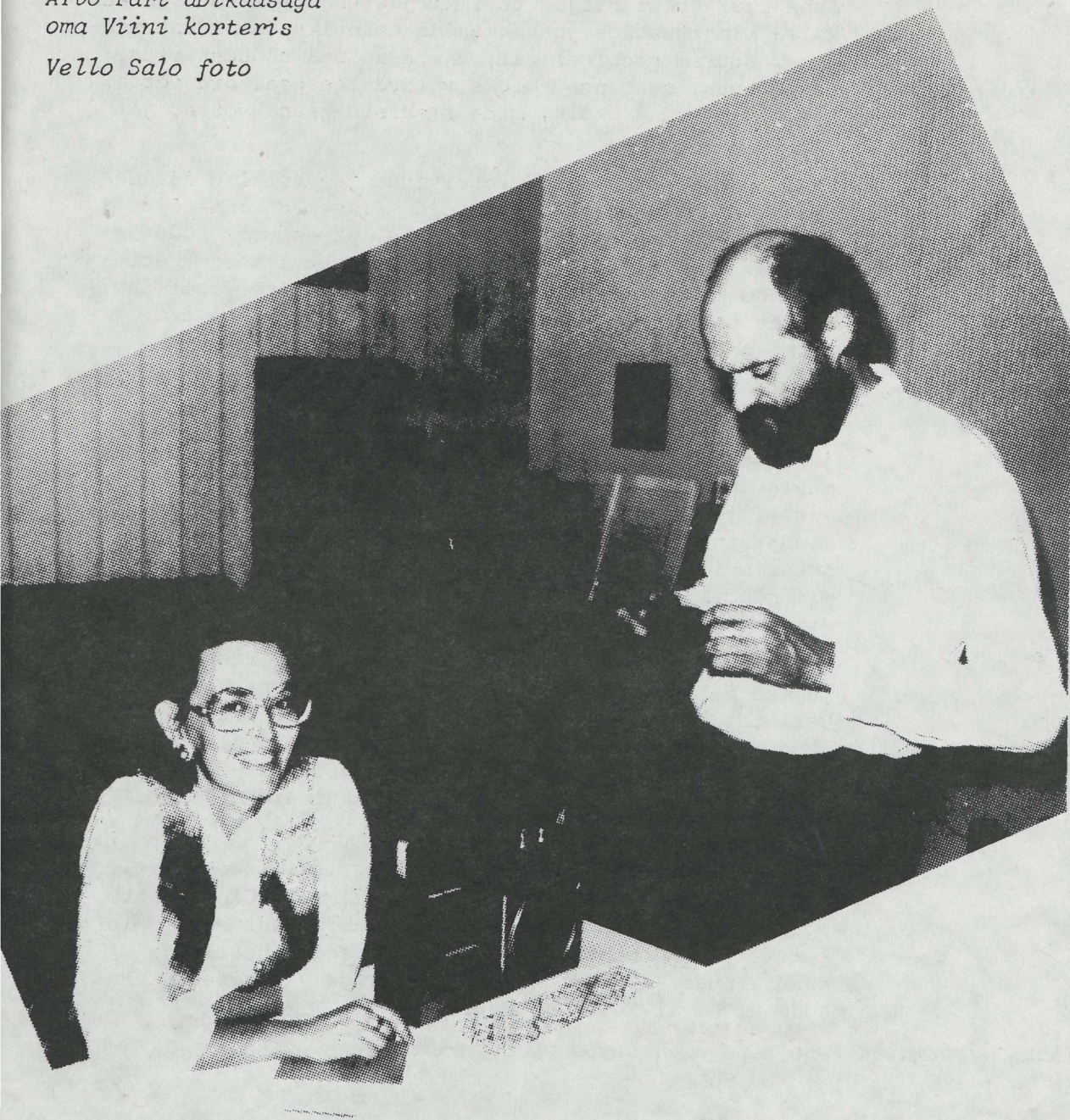
Hiljuti esitas Gidon Kremer Teie originaalteose Salzburgis rahvusvahelisel foorumil, mille puhul võib Teid ainult õnnitleda. Aga võibolla jutustaksite algusest peale, kuidas Te jõudsite Austria muusikaelusse?

Meie suurimaks üllatuseks oli kirjastuse esindaja Viini Südbahnhofis rongil vastas, tõi meid kohe kättpidi teiste hulgast välja ja viis hotelli. See oli tegelikult katoliku kiriku maja pensioneeritud preestrite jaoks, Stephanus-Haus, kus olime kuu aega.

Sõitsime taksodega sinna ja kuskilt kõrgelt kuulsime Neeme Järvi häält! Tema peatus samas majas ja hakkas just Ameerikasse sõitma; seal me kaelustasime paar minutit ja siis ta sõitis sama taksoga lennuväljale, millega meie tulime.

Arvo Pärt abikaasaga
oma Viini korteris

Vello Salo foto

Juba paar tundi hiljem tuli kirjastuse direktor Schlee külla kingitustega ja hakkasime tulevikuplaanidest rääkima. Suurim probleem oli, kas saan oma töödest midagi kaasa tuua, sest need oleks võidud tee peal ära võtta. Aga minul vedas: kõik, mida riskisin kaasa võtta, jäi ellu.

Paari päeva pärast olid intervjuud ja artiklid ajalehtedes. Kirjastuse poolt ilmusid väiksemad minu töid tutvustavad reklaamilehed märtsis, üks suurem nüüd juulis. Siis algasid läbirääkimised muusikutega, ettepanekud kirjastuste ja muusika-õppeasutuste poolt jne., nii et telefon helises vahetpidamata paar nädalat. Kõike pole jõudnud praegugi veel läbi arutada.

Kuidas sai Kremerist Teie ettekandja siin?

Gidon Kremeriga saime kokku juba aasta tagasi Moskvas ja juba siis oli juttu ühe töö tellimisest. Leping oli mulle selleks Salzburgist Tallinna saadetud, aga minuni see ei jõudnud. Nad pakkusid selles suurt teost, aga minu Viini jõudes oli aeg lühikeseks jäänud, siis kirjutasin 10-min. pala „Die Brüder“ viiulile ja klaverile, mis nüüd 17. aug. Salzburgis (Großes Festspielhaus) esiettekandele tuli.

Aga juba enne seda kirjutasin Kremerile tema palvel ühe lühema pala, „Spiegel im Spiegel“, mille ta Ossiachis, Carinthia muusikapidustustel ette kandis. See oli 27. juunil ja nimelt lisapalana, sest kava oli juba varakult valmis trükitud. Kremer teatas siis ise laval esiettekandest ja see oli ka minu esimene kummardus Austria publiku ees.

Minu kõige esimene tutvustaja oli siiski Neeme Järvi. Tema juhatusel kanti juba 16. ja 17. mail Cincinnati ette minu „Cantus“ Benjamin Britteni mälestuseks, mis kordus veel Göteborgis 10. juunil, edasi helilooja sünnilinnas (Aldeburgh) 17. juunil ja järgmisel päeval Londoni Royal Festival Hallis.

Kas on võimalik Teie töid ka heliplaatidelt kuulata?

Jah, kümnekond nõukogude heliplaati toob ka minu töid. Siin on praegu tulemas, vist „Ariola” väljaandes, kaks asja: Kölnis ette kantud „Tabula rasa” ja juba nimetatud „Peegel peeglis”, millest on heliülesvõtted juba olemas.

Mis on Teie plaanid lähemas tulevikus?

Sõidan varsti Lääne-Saksamaale, kuhu telliti Speyeri toomkiriku 950-a. juubeliks oreliteos. Selle kirjutasin Šveitsis, kus „Alte Kirche”-nimeline muusika-instituut võimaldas mulle ühe kuu töötada erilises kunstnike majas Boswilis. Sellest sai sekvents, millel pole veel lõplikku tiitlit. Sõidan nüüd sinna, et ettekannet organisatiga läbi arutada.

Novembris on Grazis kavatsusel autorikontsert, mis koosneks ainult minu töödest. Peale selle kavatseb ka Austria ringhääling üle kanda minu tööde kontserdi, kus tõenäoliselt tuleb kavassee „Credo”, millega mul on teatavasti palju sekeldusi olnud.

Küsitles Vello Salo 29. aug. 1980.

KULTUURI MÕISTE JA MÕÖT

*Taavo
Virkhaus*

Meil räägitakse väga palju kultuurist — eesti kultuurist: kui palju meil seda on, palju seda teistel puudub ja kui palju kaugemale oleme meie jõudnud džunglist oma kultuuri läbi. Walter Rand joonistab „kultuurituuma” oma globaalse eestluse teooria tsentrumiks. Tõnu Parming toob ette väite, et Eestis on kultuuritegevus praegu väga elav (selle peale pahandati, sest temast saadi valesti aru: arvati et ta mõtles et Eestis pole kultuuritegevusel midagi viga). ESTO-del püüame maailmale näidata, et oleme kultuurirahvas ja väärime iseseisvust.

Mispärast see suur jutt kultuuri kohta — on meil kultuurse alaväärsuse tunne? Inglise keeles on ütlus: „Those who talk about having CLASS, usually have none themselves.” On see sama meie kultuurijutuga?

*Chicagos KLENK 80 puhul peetud ettekande täielik tekst. Algupärane pealkiri: Kultuuri mõistete ja mõõtmise probleemid.

Loomulikult on kultuur – meie või teiste oma – kõigile suure tähtsusega. Tegelikult räägime siin paljudest tähtsatest asjadest: elu kvaliteedist, rahva ja rahvuse elujõust ning eriti just loomingust ja pärandist. Ma arvan, et on tähtis natukene uurida ja puurida küsimusi kultuuri mõisteja mõõtmise kohta. Soovin siinkohal rahva ette tuua mõned põhilised argumendid, mis loodetavasti panevad meid mõtlema – vaatamata sellele, et vastuste saamine loengu lõpuks ei ole mitte garanteeritud.

Kas *teadus* on kultuur? Kas meie teadlaste doktori-väitekirjad kuuluvad meie kultuurivarasse? Ja kas teeme vahet uurimuste vahel, näiteks Tammsaare või taimede kohta? Inno Salasoo näiteks arvab, et tema väitekiri Austraalia taimede kohta ei kuulu mitte eesti kultuuri tuuma hulka.

Kas oleneb midagi sellest, mis keeles üks väitekiri on kirjutet? Meie rahval on need enamuses nüüd kas inglise, saksa või vene keeles. See toob meid küsimuse ette: kas võõrkeelne töö eestlasest looja poolt kuulub eesti kultuuri? Veel edasi arutades: kas eestikeelne looming või looming Eesti kohta võõramaalase poolt on eesti kultuur? Mis on meile tähtsam: kas üks sakslane, kes maalib Oleviste kirikut – või Wiiralt, kes joonistab Aafrika neiused?

Edasi mõeldes: oleme ehk kõik ühel nõul, et Tubina sümfooniad on eesti kultuuri parimate panuste hulgas. Nii et tema kümnes sümfoonia – juba Baltimore'is 1976. aastal ette kantud muide, nii et eelseisev ettekanne Bostonis ei ole mitte Ameerika esietendus, nagu *Vaba Eesti Sõna* nimetas – see töö on ilusasti meie kultuuri varasalves sees. Aga kuidas on tema 11. sümfooniaga? Senini ta pole veel üles kirjutet, kuid kindlasti juba komponisti ajus keerlemas. Kas see kuulub juba eesti kultuuri tuuma?

Kas üks sümfoonia, mis on eesti helilooja kirjutet, kuid senini ette kandmata, kuulub meie kultuurivarasse? Kas üks kuulamata muusikatükk (või mida saab kuulda väga väike publik) on meie kultuur? Kas puu, mis kukub ürgmetsas, tekitab heli, kui pole ühtki inimkõrva ligi – dal seda kuulamas? Mitu ingliti mahub nõelaotsale?

Kas raskel poliitilisel või majanduslikul ajal on looming viljakam – või ootame, kuni kõik igapäevased vajadused on rahuldatud, enne kui paneme oma energiat kultuuri peale?

Kas me oleme kultuuri tarbijad (*consumers*) või kultuuri salvestajad (*preservers*)? Ja kumb on tähtsam? Kas on parem olukord, kus kõik kirjanikud kirjutavad, aga keegi ei loe – või kui kõik loevad, aga vähe ilmub trükist?

Nagu näeme, teevad küsimused asja hoopis keeruliseks, eriti kui me hakkame kultuuri teooriatesse ja valemitesse panema. On ka huvitav, et sel suvel metsaülikoolis rääkisid kultuurist just peamiselt teadlased – samal ajal väites, et nad ise kultuuri ei tooda, ainult „möödavad”. Meie loojad – kirjanikud, komponistid, luuletajad ja interpreedid – nii palju sellest ei räägi: nad ainult *teevad* ja laulavad nii nagu Jumal on neile noka andnud.

Meie rahval on mingisugune müstiline ja romantiline ettekujutus loojate ja loomingu kohta. Loojad hoitakse suure au sees, kuid nad ei ole mitte tavalised inimesed tavaliste vajaduste ja nõuetega. Nad elavad „õhust ja armastusest”: me arvame, et see on nendele suur au, kui me kutsume neid endale esinema või looma väikese või päris olematu tasu eest.

Fakt on see, et kultuur maksab raha ja näidendi või kontserdi piletite hind katab vähem kui pool nende kuludest. Me räägime nüüd muidugi elukutselistest kunstnikest, mitte amatööridest või õpilastest. Meie, eestlased, peaksime oma kultuuri kõvasti majanduslikult toetama. Ei ole küllalt, kui kuulutame välja võistlusi ja paneme paarsada dollarit auhindadeks; ei ole küllalt, kui austame laureaadina oma rahvusest loojat. Me peame nende loomingut ette tellima ja ette nendele tellimise eest maksma. Ja need rahad peaksid olema rohkem kui „naljatilgad”, sest sellest ju elavad meie loojad. Ühe sümfoonia tellimine (Tubina üheteistkümnenda, näiteks) peaks olema vähemalt 5000 dollarit, operi, olenevalt pikkusest 10 – 20 000 (= tihti kahe kuni kolme aasta töö). Samal ajal tuleks muretseda võimalus ettekandeks.

12-aastane Ivo Sõmer elab Lake Orion'is (Michigan) ja on huvitatud punk-rockist; ta mängib ise gitarril, trumme, trompetit, orelit.

Mis sa arvad Metsäülikoolist?

On huvitav. Mulle ei meeldi eesti keele grupp, sellepärast et lugemine ja tegevus on liiga lihtne, aga mulle väga meeldib saun. Ma olen huvitatud puulusikate tegemisest. Sport on hea ka.

Kes õpetas sulle eesti keelt?

Ma õppisin vanemate pool. Ma ei ole käinud suvelaagris või eesti koolis. On päris loomulik, et rääkida siin eesti keelt.

Mis muudatusi oleks vaja teha Mini-Mü-s?

Lapsed peaks jagama kahte gruppi: viis kuni üheksa ja kümme kuni kaksteist aastat vanad.

Mis sa muidu oled siin Metsäülikoolis tähele pannud?

Keegi ei ole minuga täiskasvanutest rääkinud peale Hiljar Liitoja. Kõik tegevused on siin naiste poolt organiseeritud, isad ei aita kaasa. — Ma soovitan, et kõik, kes siia tulevad, võtavad kaasa noa ja sääseõli. — Ma oleks tahtnud tulla Heino Jõe loengule, aga ei lubatud. Teised loengud ei huvita. — Tuleval aastal tahaks kaasa tuua sõbra, kes ei räägi eesti keelt. Ma tahaks näidata talle, mis siin juhtub.

Küsitles Helena Otsa

Samuti peaksime tellima maale, skulptuure, romaane, luuletuskogusid jne. Rahade korjamine selleks ei tohi jääda loovate inimeste eneste tööks — summasid selleks peavad panema mängu rahvajuhid. Ma töötan ise väga tihedalt koos meie sümfoonia-orkestri direktorite koguga Duluthis. Need on kõik eraisikud meie linnast, kes on aga muusikast nii huvitatud, et annavad tunduva osa oma ajast ja energiast, et kokku saada meie orkestri peaaegu poolemiljonine eelarve.

Kui me juba rahast räägime: palgakem ka meie oma interpreete esinema! Kuid makskem neile siis ka kohaliku

kombe kohaseid honorare: alates 800 dollarist noorele kunstnikule kuni 40 000 dollarini kogu kontserdi eest, kui meil oleks mõni kuulsus nagu Vladimir Horowitz, sest see on tema tasu. Andkem oma kultuuriloojaile vähem romantikat ja rohkem võimalusi loominguks ning viisakaks igapäevaseks eluks!

Oleks ka aeg, et me lõpuks tunnustaksime rahvusvahelisi autoriõiguse seadusi meie oma heliloojate suhtes. Uus seadus, millele muuseas ka N. Liit alla kirjutas, teeb asja väga selgeks: iga helilooja on õigustatud saama honorari iga kord kui tema loomingut ette kantakse. Tavaliselt on meie mandri heliloojad kaitstud ASCAP'i või BMI poolt, mis annavad üldlubasid ettekandeks kindla aastamaksu ees. Enamus meie heliloojaid pole aga mitte nende organisatsioonide liikmed.

Meie laulupeod on juba ammu selles asjas esirinnas olnud, makstes kõikidele heliloojaile honorare. Ma tean, et maksmine võib käia üle jõu meie kooridele ja seltsidele, kuid siis me peaks vähemalt meie elavate heliloojate käest luba küsima ettekandeks. Nad annavad selle kindlasti, kui vähegi võimalik, ka ilma honorarita. Mida aga ei tohiks kunagi juhtuda, on see, et helilooja leiab alles lehest, et tema tükke on jälle esitatud.

Arvan, et oleks aeg definitsiooniks ja valin selleks meelega *American Heritage Dictionary*. Võime ju väita, et eestikeelne mõiste erineb inglise keele omast, kuid arvan, et ma leidsin mõned selgitused meie probleemidele just sellest ingliskeelsest sõnaraamatust.

Esimesed kolm tähendust kultuuri kohta on selles sõnaraamatus bioloogia ja agronoomia alalt (*cultivation of bacteria, soil* jne.) ja see seik näitab juba iseene- sest kultuurimõiste ettehoivatust (mitte kultuuri puudumist!) ingliskeelses maailmas.

Definitsioonid number 4 kuni 7 annavad meile rohkem valgust: *social and intellectual formation* (4); *the totality of socially transmitted behaviour patterns, arts, beliefs, institutions, and all other products of human work and thought characteristics of a community or population* (5). See on juba üsna laiahaardeline; nr. 6 annab põhiliselt sama mõiste lühemas vormis: *a style of*

social and artistic expression peculiar to a society or class. Nr. 7 on ilus kokkuvõte: *intellectual and artistic activity*. Nii et väitekirjad ja kõik!

Nüüd: arvan, et me saame veidi korda luua sellesse segadusse, kui teeme põhilise vahe *maailmakultuuri* (5 & 7) ja *omakultuuri* (4-6) vahel. Esimese all mõistame õieti läänekultuuri – mitte vastandina Ida-Euroopa (näit. vene) kultuurile, vaid eraldamaks seda Kaug-Ida (orientaal-) kultuuridest, mis on meie kultuuridest palju vanemad ja enamasti meile tundmata. Läänekultuurist oleme aga üks osa ja tõsise kultuurirahvana peame olema kodus nii Shakespeare'i, Tšehhovi ja Emersoni kui ka Underi ja Koidula loomingus.

Omakultuuri muidugi kuuluvad meie oma loomingud-üritused: laulupeod, metsaülikoolid, lastekodud ja verivorstid – lühidalt: „meie stiil“.

Aga nende kahe vahel ei tohiks olla mingit konflikti. On täiesti provintslik omakultuuri maailmakultuurist paremaks pidada – või ka ainult võrdseks. Küsimus ei seisa siin üldse mõõtmises, vaid hoopis meelevaldses (*arbitrary*) valikus ja eelistamises.

Teatud eesti kultuuritooted võivad olla huvitavad teistelegi rahvastele, teised äratavad ainult pealiskaudset või viisakushuvi. See ei näita mitte toodangu enese väärtust. Näiteks võime tuua Sibeliuse muusika, mis on väga populaarne Skandinaavia maades, Inglismaal ja Ameerikas. Sakslased on ta muusika vastu külmad, itaallased ignoreerivad teda täiesti. See ei näita aga mitte Sibeliuse muusika väärtust, ka mitte inglaste tarkust või itaallaste lollust. Inimesed kasutavad kultuuri, mis sobib nende hingeeluga ja psühholoogiliste tarvidustega. Kas me pole kõik tihti tundnud, et vahel on kergem mõnedest omakultuuri asjadest kohalikele rahvale mitte rääkida – muidu peab ju nii hirmus palju asju seletama! Ivar Ivask ütleb seda nii ilusasti:

*Why in heaven's name
don't you write your verse
in our major tongue
which you handle so well
think of the global audience*

*why on earth persist
 in your crazy dialect?
 Hold your horses Sir*
 kulla mees pea nüüd kinni
 kus sa tormad
 mis sa mässad
 mis maa ja taeva nimel
 peaksin ma küll
 sinu rõõmuks viiuldama
 kui ma sündisin nii öelda kannel käes
 – *no no not a harp rather
 like a zither but fewer strings
 some wild Finn made it
 even out of a pike's bone –*
 nii need värsid veerevadki
 nii need laulud tekivadki
 päevast päeva saadavad

Muidugi meil on endil samad probleemid teiste omakultuuridega. Nii et peame loobuma ideest nagu oleks meie omakultuur parem kohalikust, sest võrdlus kvaliteedis on võimatu.

Samuti peame hoiduma meie kultuuri vahikoertest (*cultural watchdogs*), kes tahavad „meie eesti kultuuri puhust“ säilitada ja meid kaitsta kõigi muude „pahade“ kultuuride eest (meie oma „kultuurirevolutsiooni“ tegijad!) See teeb meid ainult provintslikuks.

Lõpuks veel veidi kultuuritegevuse mõõtmisest. Muide, see mõõtmise tarvilikkuse mõte tuleb meie teadlastelt – sest mida me mõõta ei saa, seda ju üldse ei eksisteeri, eks ole? Kuid me peame olema ettevaatlikud, muidu loeme apelsine ja õunu segi ning saame tulemuseks saapanumbrid.

Kui võtame näiteks kirjanduse ja küsime, kui palju trükitakse ja ostetakse, seisame kohe silm-silma vastu poliitikaga. Eestis ostetakse praegu palju, kuid trükki pääseb ainult teatud valik. Õigem oleks loendada kui palju õieti kirjutatakse, kuid see on tõesti võimatu. Väljaspool kodumaad on jälle suhteliselt väheste lugejate laialipillatus kirjastajatele majanduslikuks probleemiks.

On öeldud, et eestlased on teatrirahvas – kuid kui filmi- ja tv-kavad on enamuses poliitiline indoktrinatsi-

oon, kas pole siis teater, eriti omakeelne, ilusaks alternatiiviks? Kuid edukaks teatrieluks on vaja poleemikat repertuaaris ja see Eestis tavaliselt puudub või on tõsise sordiini all. Kui ma Tallinnas olles juhtusin Draamateatrisse, teatati rahvale, et õhtune kava oli ära muudetud: ühe lastetüki asemel kanti ette Vetemaa *Roosiaed*. Pool saalist olid lapsed, kellele see üldse ei sobinud, kuid rahvas istus loiult nagu televiisori ees: sööme aga, mis taldrikul ette tuuakse.

Kultuuri „mõõtmine“ kontsertide osas on omaette probleem. Et „saal oli rahvast täis“ ei ütle midagi. Tartu *Vanemuise* kontsertsaalis leidub 800 istekohta, Duluthi oma mahutab 2400 inimest – ometi on need linnad elanike arvu poolest võrreldavad. Ainult et Duluthi orkestri olemasolu on nende 2400 istekoha täissaamisest! *Estonia* ooperisaali mahub 600 – seega tuleb anda viis etendust täiele majale, mis vastaks ühele etendusele Rochesteris, mille ooperisaali läheb 3000 inimest.

Üheks tõsiasjaks muusikamaailmas on see, et nn. klassilist muusikat armastab ainult 1-3% rahvastikust. Minu kogemust mööda on see sama Ameerikas ja Euroopas. Kui me nüüd saame Massey Halli eesti sümfooniakontsertidele 2000 inimest, mis oleks 20% Torontost eestlastest, kas võime siis ütelda, et oleme pärismaalastest „paremad“? Ei, sest see oleks huvi omakultuuri, mitte klassilise muusika vastu. Õigem oleks küsida: kui palju eestlasi omavad hooaja-pileti sümfooniakontsertidele Torontos?

Kui lõpuks kõik protsendid-variandid kokku võtta, selgub et kultuurihuviliste ja kultuuritoodangu protsent on umbes sama igal maal ja meie pole mitte rohkem ega vähem „kultuursed“ kui kohalikud elanikud. Meile on tähtis – ja peabki olema tähtis – meie omakultuur: see on ju *meie* stiil ja elujõud. Kuid hoidugem liigsest omakultuuri pealepakkumisest teistele! Kui me püüame „müüa“ omakultuuri teistele parema produkti pähe, näitame ainult oma ignorantsust kohaliku ja maailmakultuuri suhtes. Ja hoidugem kindlasti igasuguste isehakanud ekspertide eest, kes meid katsuvad „kultuuriselt puhtad“ hoida, samal ajal tegelikult tsensuuri taotlede. Sest võib-olla see kõige tähtsam asi meie kultuurile siin mandril on see, et ta on VABA. Loodame, et ta alati vabaks jääb.

Juris
Dreifelds

Esimese viie pärastsõja-aasta vältel kasvas Läti ja Eesti tööstustoodang keskmiselt 46 ja 36 % aastas, ütlevad sealsed statistikad. Ajavahemikul 1971-75 kahanesid kasvuprotsendid märksa vähemate 6,4 ja 7,2 protsendini ning aastaks 1978 veel 2,7 ja 3,1 %.

Kolme sõjajärgse aastakümne jooksul toimus Balti maades niisiis kiire industrialiseerimine. Ajavahemikul 1940-1975 kasvas tööstuse bruttotoodang nõukogude andmeil Leedus 46, Lätis 37 ja Eestis 39 korda. Ilma et hakkaksime nende andmete täpsemat paikapidavust uurima on selge, et tööstuse kasvutempo oli kõigis kolmes riigis ebaloomulikult kõrge ja forsseeritud.

Kas ja missuguseid paremusi on see toonud töötava rahva ellu?

Üks kasulik meetod on Balti riikide tööjõujaotuse võrdlemine Soomega, kus 1930. aastatel 14,6 % töötavast rahvastikust oli tööstuses, kuna Eesti 15,5 ja Läti 13,5 % on võrreldavad suurused. Põllumajanduses töötajate arv liikus kõigi kolme puhul samuti võrreldavais piires, nimelt 64 ja 67 % vahel.

Neljakümne aasta jooksul on pilt muutunud:

	Soome 1976	Eesti 1975	Läti 1975	N. Liit 1975
Põllumajandus	13	14,9	18,6	23
Tööstus ja ehitustegevus	33	43,5	41,5	38
Transport ja side	7	9,6	9,1	9
Teenindus ja hotellid	14	9	8,8	8
Majandus ja kinnisvarad	5	-	-	-
Muud alad	28	23	22	22

*AK kokkuvõtte ja tõlge ettekandest *Rapid Industrialization in the Baltic: Benefit or Boon?* (Peetud sümposiumil *Baltic Identity Retention*, Toronto 18.X 1980.)

Soome töökätest hõivab põllumajandus nüüd veidi vähem, tööstus ja ehitused märksa vähem, kuna suhteliselt on tugevasti tõusnud teenindussektori osatähtsus. Kas on Soome suutnud saavutada kõrgema elustandardi kui Eesti või Läti?

Olgugi et Soome tööstus kannatas suuri kahjusid Talvesõjas (1939-40) ja II Maaailmasõjas, et tal tuli anda 12 % oma tootlikemast territooriumist N.Liidule, ümber asustada kogu tolle ala elanikkond ja maksta suurt kahjutasu Moskvale, saavutas ta ennesõjaaegse toodangutase juba aastaks 1947 — ja seda ilma „massiivse majandusliku abita” ja märkimisväärse „spetsialistide” sissevooluta N.Liidust või mujalt. 3,6-kordsele tööstustööliste arvu kasvule Lätis (Eestis 3,2) ajavahemikul 1938-75 vastas Soomes ainult 2,4 korda.

See on üldpilt. Vaadeldgem nüüd lähemalt rahva sissetulekut ja seda, mida nad konkreetsetult saavad: korter, toit, tervishoid, auto, teenindus.

Nõukogude publikatsioonid rõhutavad Balti riikide kõrget (üleliidulisest palju kõrgemat) *per capita*-rahvatulu. Kuidas on lugu võrreldes Soomega?

A. 1976 oli *per capita*-tulu Soome Vabariigis *Economisti* andmeil 5351 US dollarit. Lätis oli see nõuk. andmeil 2664 dollarit. Muidugi ei saa neid kahe eri meetodi abil arvutatud summasid otseselt võrrelda. Kui aga kasutada 1976.a. andmete suhtes sama meetodit, mida nõuk. autorid rakendasid Soome 1972.a. rahvatulu arvestamisel, saame kõnesoleva 1976. a. jaoks 3919 dollarit, mis on ikkagi 47 % Läti omast kõrgem. Väärrib märkimist, et Soome saavutas selle tulemuse hoolimata paljude ressursside kasinusest, olenedes samal ajal sisseveost vähem kui Läti.

Ka korterioludega uhkustatakse nõuk. poolel meeeldi. Viimase 10 a. andmeid võrreldes selgub aga, et Soome ehitab suhteliselt rohkem elamispinda kui N.Liit (või Balti riigid üksikult). 1975.a. ehitati iga soomlase kohta kaks korda nii palju elamispinda kui iga nõuk. kodaniku kohta. Ei jää kahtlust ka selle suhtes, misugusel maal on elamud parema kvaliteedi ja avarama

stiilivalikuga, kaunimini ümbrusse sobitatud ning rohkem privaatsust pakkuvad.

Leiba, piima ja kartuleid ostavad eestlased-lätlased rohkem kui soomlased. Kuid nõukogude kodanik saab ainult kaks kolmandikku soomlase lihapotist. Ametlik sovjeti statistika näitab küll karvavõrd kõrgemat arvu (57 kg Soome 56 vastu), kuid seal arvestatakse lihana ka tooteid, mida Lääne-Euroopa statistikates selleks ei peeta. Kui tarvitada ühtlast mõõdupuud, on tulemus 56 : 38 Soome kasuks.

Autoajastu on N.Liidus alles algamas; kõva sillutisega teed ja remonttöökojad on Soome omadest aastakümneid taga. 1975.a. oli Soomes üks auto iga viie elaniku kohta, s.t. 3-4 korda rohkem kui Balti maades. Telefonidega oli lugu sama: Soomes 40,9 telefoni (1975) saja elaniku kohta, Lätis 15,0 ja Eestis 12,6.

Mitmeli muulgi teenindusalal peale autoremondi, näiteks hotellid, restoranid, klubid, on Soomel märgatav edumaa. Igatahes on teatri, kontsertmuusika ja kinode ala Balti riikides hästi arenenud.

Niisiis osutab päris mitu elulist näitajat selles suunas, et soomlase olmeline teenindamine on oluliselt parem kui sotsialismi saavutustega uhkustavates Balti riikides.

Üks nõuk. allikate uhkusobjekte on arstide ja haiglavoodite arv. Soomlaste 13,3 doktorit 10 000 isiku kohta on ilmselt vähem kui N.Liidu 34,5 või koguni Läti 41,0; sama on lugu haiglavoodite arvuga. Kuid niihästi Eesti või Läti kui ka kogu N.Liidu vastsündinuid ootab praegu ees lühem keskmine eluiga kui Soome omi. Imikute suremus, üks põhilisi tervishoiu taseme näitajaid, on Soomes palju madalam. 1978.a. suri Läti 34 000 vastsündinust esimese eluaasta jooksul tervelt 538 (1,582 %).

Soome on Eestist-Lätist tükk maad ees ka kutse- ja eriti kõrgkoolide alal: a. 1974/5 õppis Soome kõrgkoolides 24,3 üliõpilast 1000 elaniku kohta, Lätis 18,3 ja Eestis 16,9.

(Järg lk. 28)

Mida jutustab MÜ juhataja Käbi Lokk.

*KLENK'is tegid Sa teatavaks, et eeloleval suvel tuleb uutmoodi metsa-
ülikool. Kuidas see välja näeks?*

Seda võiks nimetada „metsaülikooliks metsaülikooli kohta“, kuigi ta vaatlaks kogu eesti ühiskonda ja mü-d osana sellest.

Tulevane mü tuleb ajaliselt lühem ja sisult tihedam, toimudes ka erineval ajal (juuni lõpus) ja erinevas paigas (mitte Kotkajärvel). Täpsem kava on alles välja töötamisel; peaosas teeme ehk analüüsi, lõpupoole katsume ka sünteesi saada; kindlasti leidub kavas ka „vaimutoitu“ mitmelt alalt.

Mis kaalutlustel on niisuguseid kavasid tehtud?

Metsaülikool asutati neliteist aastat tagasi; leiame, et nüüd on aeg maha istuda ja põhjalikumalt läbi arutada, mis on mü ülesanded praeguses olukorras, sest ajad on muutunud.

Kas aastal 1982 toimuks mü siis jälle Kotkajärvel – ja võibolla päris uuel kujul?

Kotkajärvele sooviksime küll jääda, kasvõi meie eneste tehtud uue lõkkeplatsi pärast, mida me ei ole veel ära proovidagi jõudnud.* Mis määral uuendusi tuleb, see peaks selguma just tulevase mü jooksul.

Kui mü 81 kava valmis, siis kuulub ka AK sellest kindlasti lähemat?

Jah, loodetavasti juba lähemas tulevikus.

Mis siis muud kui head õrne uutlaadi mü korraldamisele!

*Vt. AK 3/80:28.

Niagara
Peeter

1. Progressiivne tee:

Tee teetee valmis!

2. Ahelmäng vädetega:

Saada sada, et saada tuhat!

3. „Eesti keelt kirjutatakse just nii nagu hääldatakse“:

Ära sa, Maia, maia majja mine!

4. Kops üle maksa lihapos:

*Nii palju kah tingida ei maksa;
maksa maksa eest nõutud hind ära!*

5. Väljakutse polüneeslastele:

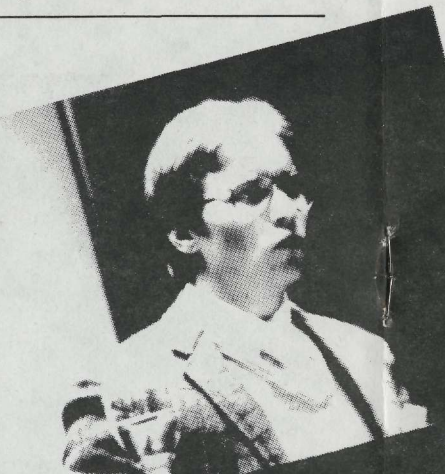
AIAOAÕIEÖÖ

*Muiste sõnajalaõis
jaaniööil vaid paista võis.
Lõuna pool iguaanaöö
halvas bussijuhitöö.
Olgu's mainitud ka juba
öö, mil õitses aiauba:
aiaoaõieöö ...*

-
1. Prepare the tea for the road. Or: Construct a road for transportation of tea.
2. Send \$ 100 in order to receive \$ 1.000.
3. Mata, do not go to the gourmet's home.
4. Do not haggle so much; pay what they ask for the liver.

(Näod
lk. 26j)

Ülalt vasakult: MÜ-laudkonnavestlus (M. Vaga, Ingrid Jaanson, Evi Tarkus, Peeter Einola, Käbi Lokk); kõneleb Martin Vaga; kuulame! „Kuningal on külm“; Üks suure vaeva nägijatest: Urve Auksi; Üks väike vaevanägija „Pulgatantsus“; Tiina ja Agu Ets, Jaan Toots. (Vello Salo fotod)

(Elu...)

Võrrelda võib muidugi lõpmatuseni — ent ikka enam majandusteadlasi rõhutab elukvaliteedi aspekte, mida ei ole võimalik arvudes mõõta ega võrrelda. Sellistena mainitakse nõuk. poolel näiteks õigust töökohale (ja tööpuuduse tegelikku olematust), lääne vaatlejate poolel muude põhiliste inimõiguste (näit. liikumisvabaduse) eitamist jms.

Kuid võibolla on kaaluvam veel üks aspekt: nõukogude majandus- ja riigitegelased väidavad, et kolmel balti rahval olevat ainult kaks valikuvõimalust — kas kasvav majanduslik õitseng nõukogude süsteemis või majanduslik kaos ning hukkumine väljaspool seda. Võrreldavates oludes elava soome rahva majanduslikud ja ühiskondlikud edusammud näitavad aga selgesti, et on täiesti konkreetset olemas kolmaski võimalus: kolme iseseisva rahva enda kujundatud majanduslik tegevus. Nende geopoliitiline asend, võimed ja ressursid on võrreldavad Soome omadega: miks ei peaks nad suutma saavutada neidsamu või veel paremaidki tulemusi kui Soome?

POPITEOST EESTIS

Olen juba pisut aega hoolikalt kuulnud äsja ilmunud kahe plaadi komplekti, mis kannab nime *Eesti populaarset muusikat*. Komplekti kaasi lahti lüües näeme, et juttu on kahekümnest laulust, esitatud mitme erineva solisti ja ansambli poolt. Kahjuks aga pole ühegi grupi ega laulja kohta sõnagi selgitavat teksti*.

Ei oska sellele midagi abistavat lisada peale järgneva: keegi on kuuldavasti kodumaalt läände toimetanud studdio- (ehk „master-“) helilindid ja nendest on Rootsisis(?) tehtud plaadid. Säärasel viisil olevat neid valminud hea mitu tükki — täna aga käsitleme seda kaksikplaati, mis lubab pakkuda ülevaate tänapäeva Eesti popmuusikast.

Plaatidel on kuulda viis ansamblit: Admiral, Psycho, Rada, Ruja ja Virmalised. Nende mängu tase on ühtlane

*Ümbrise tagaküljel seisab küll TERRA ja EMLP 002-003 D1 — kuid meile ei ole antud teada, mis need tähednumbrid tähendavad.

ja kompetentne. Samaaegselt ei paista ükski nendest millegagi silma. Selle kaksiku põhjal ei saaks küll öelda, et ühelgi grupil oleks välja kujunenud oma iseloomulik stiil või eneseväljenduse omapära. Kõik nad kõlavad enam-vähem ühte ja sama moodi.

Solistide hulgas (Heidy Tamme, Marju Kuut, Reet ja Ivo Linna, Jaak Joala, Tõnis Mägi, Kaja ja Ele Kõlar) torakasid kõrva ainult esimesed kaks. Ka siin esineb ident-suseleidmise probleem.

Marju Kuut esineb nelja lauluga (kolm nendest on ta enda poolt sepsitset). Mulle öeldakse, et *Maskeraadis* on tunda Minnie Rippertoni mõju, kusjuures *Emotsioonis* meenutab ta stiili, mida kasutas vanasti Roberta Flack. Ja Heidy Tamme võib ühe laulu jooksul pisut Helen Reddy moodi kõlada, aga järgmise palaga tuleb esile Olivia Newton-Johni ja Nana Mouskouri mõju. Siiski on mõtet neid nimesid meeles pidada.

Missugune on siis siin pakutud tänapäevane eesti „pop“ muusika? Kahe sõnaga: päris veider. Tegeleme ju loomulikult meeoleu-muusikaga, mis on sobiv ööklubides esitamiseks. Ilmselt on sealsed asjatundjad ja muusikud välismaa erinevate stiilidega väga kursis. Plaatidel kuuleme aga aina matkimist. Kahjuks pean lisama, et see järeletegemine ei ole mitte esmaklassiline ning mõnigi kord õige tüütav.

Mitmed laulud tekitavad kuulajas suurt segadust. Mõistame hästi, et Eestis ahvitakse järele Motowni, diskot, funki, ragtime'i, džässi, „60s sound'i“ jne. Sellest juba piisab, et pea ajada ringi käima. Aga mis valmistab kõige suuremat üllatust on, kui keset pala hüpatakse ühest stiilist hoopis teise ja siis tagasi. Näiteks kuidas saab aru saada säärasest palast nagu „üle müüri“? See algab pika ansamblimänguga (pisut à la „Yes“), mille sisse kargab täie kõriga üks Gino Vanelli taoline tegelane! Meie küll kuulasime suud ammuli ja raputasime imestuses päid.

Plaadid valmistasid mulle pettumuse selles suhtes, et oleks võinud loota vähemalt ühegi ansambli poolt mingil määral originaalsust ja värskust. Kuna need

omadused täielikult puuduvad, ei saa ma küll eriti soojalt seda plaadikaksikut soovitada. Teisest küljest on need plaadid omal kohal, kui kodu on täis rahvast ja peotuju hea.

„Eesti populaarset muusikat“ maksab Kanadas kakskümmend rauda. See on suur summa letile panna kui võtta arvesse, et selle komplekti tõsine kuulamine ei paku erilist naudingut, kuna selle muusikaline tase on siiski ainult paar nõksu kõrgem sellest plämast, millega oleme harjunud igal pool toidukauplustes, ärides, suurehituste liftides ...

Arvustas Hillar Liitoja

JOSSIP BRODSKI LUULEST

Elmar
S a a r

„Nooremapoolset Leningradi luuletajat Jossip Brodskit iseloomustavad teravad, värvikad, visuaalsed kujundid ja üsna tinglikud, kuid siiski huvitavad riimid.“ Nii kirjutas Tallinna *Noorus* a. 1969 teda eesti lugejaile tutvustades. Illustratsiooniks toodud luuletus *Kunstnik* (tõlk. A. Ehin) ongi tõenäoliselt ainus, mis tema loomingust on Eestis ilmund.

Brodski nägi maailmavalgust 24. mail 1940 Leningradis juudi perekonnas. Tema värsid ja tõlketööd ilmusid vene keeles 60-ndatel aastatel. Peale poetilise ande ilmnes tema toodangus ka poola, hispaania, inglise ja ameerika luule ning klassilise mütoloogia kui ka usundifilosoofia lugemus.

Pahandused algasid a. 1963, mil Brodski mõisteti viieks aastaks sundasumisele Arhangeliski oblasti, hoolimata mitme tuntud kirjandusnimese (Ahmatova, Etkind jt.) protestist. Põhjuseks olid mõned välismaal avaldatud luuletused. 1965.a. lõpus lubati tal siiski Leningradi tagasi pöörduda, kust ta juudina 70-ndate aastate alguses üle Euroopa USA-sse emigreerus.

Intensiivset luuletaja- ja tõlketegevust jätkates on Brodski pidanud loenguid kirjanduse alal (Michigani ülikool, Cambridge, New York). Peale kahe N.Liidus il-

Jossip
Brodski

KUNSTNIK

Ta uskus oma ajukapslisse.
Uskus.
Talle karjuti: „Napakas sell!”
Eest kukkusid seinad. Kapsel
tugev oli sel sellil.
Ta arvas: seinaga taga on helgem.
Ta arvas: nüüd mul minna on kergem.
... Ta päästis end enesetapust
kehva ja hapu õllega.
Siis ta rändurisaua valis,
külalaste kollaka muda.
Iga kiriku jaoks ta maalis
Magdaleenat ja Juudast.
Ja ta taid oli siis oma tipul.

Viimaks leidsid ta maantee tolmust
ruugevurrud-tšumakid
ning süngitasid ta kalmu.
Ei loetud haulal palveid.
Auku loobiti savi paar puuda.

Ent maa peale jäivad alles
Magdaleenad ja Juudad.

tšumakk: veovoori-talupoeg (ukr. k.)

tšumakk: veovoori-talupoeg (ukr. k.)

munud luulekogu (*Luuletused ja poeemid; Peatus kõrbes*)
on ta välismaal avaldanud tähelepanuväärsed *Õnneliku*
epohhi lõpp ja *Kõne osa*.

Brodski poeesialed tunduvad lähedal seisvat vene luulest
Mandelštam, mujalt Donne (inglise k.), Venclova (leedu
k.) jt. Esimesed kaks kogu erinevad oluliselt ta tun-
nustatud eakaaslaste Jevtušenko, Vosnesenski jt. paha-
tihti värsitehniliselt lõdvavõitu ja paatosttäis toodan-
gust, jätkates vene poeesias enam rahvuskaslaste Man-
delštami ja Pasternaki mahamärgitud rada.

Johnny B.
Isotamm

Jossip Brodskile

ja jälle nagu kunagi
veereb itta ešelon
ning kaklev-kriiskav krimkajõuk
taas tunneb ilget naudingut
sest ylemisel naril on
end kägarasse kiskunud
yks väike kidur juudipoiss

a nu-ka paren' popljaši

kuid tantsutuju asemel
sul nutt on kurgus silmades
ei mitte enda viletsust
poet ei kaeba kahetse
vaid selle karja armetust
ta sõnadeta haletseb

pessenku nam poi

jah laulus syndis laulus sureb
see väike vapper piligrim
ning seegi uskumatu teekond
vaid pikaks lauluks sulle on

iš' gordyi ty kakoi

a nu-ka...: noh, poiss, löö tants lahti
pessenku...: laula meile laulukest
iš' ...: ennäe kui uhke teine

a nu-ka...: noh, poiss, löö tants lahti
pessenku...: laula meile laulukest
iš' ...: ennäe kui uhke teine

Tänavu pühitses Brodski oma 40. sünnipäeva. Olgu need read koos Isotamme pühendusluuletusega, mis pole teadaolevalt enne trükitud, vaid ringleb käsikirjaliselt, talle väikeseks sünnipäevakingiks. Muide, ka pühendusluuletuse ingliskeelne tõlge on ühe Brodski luule sõbra poolt Eestis tehtud.

To Jossip Brodski

and again as once
the troop train's heading east
the fighting-grunting gang of cads
again is having loathsome fun
for on the upper berth
there lies all hunched up
a small and sickly Jewish boy

a nu-ka paren' poplyashi

but you don't feel like it
you're on the verge of tears
not for the misery of his
the poet does complain
but for the wretchedness of this inhuman crowd
he's feeling silent pain

pessenku nam poi

indeed in song was born in song will die
this small brave pilgrim and
this fancied journey too
is but an endless song for you

ish' gordyi ty kakoi

Ilmar
Mikiver

Paul-Erik Rummo ei ole ainus praeguste kodueesti luuletajate seas, kelle värssides Juhan Liiv elab läbi taas-sündi — tänapäisel kujul, *mutatis mutandis* vastavalt kehtivaile oludele, teise sajandi lõpumeeleoludele ja kolmanda generatsiooni kolm korda rohkem läbivintsutatud elutunnetustele.

Sama elutunnetus hoovab JAAN KAPLINSKIST (s. 1941, lõpetanud Tartu Ülikooli prantsuse filoloogina, töötanud ülikooli juures lingvistika alal ja sotsioloogia laboratooriumis kuni selle sulgemiseni 1972), — kuid kui erinev on tema poetiline diktsioon Rummo omast! Kui viimase värss kipub tagasi Liivi, isegi muistse rahvalaulu juurde, siis Kaplinski on klassikaline retoorik:

*Olgu siis, imperaator, üle su vabariigi
üks keel, üks usk ja üks rahvas.
Olgu su sõdureil, kaupmeestel ja sulidel
ohutu tasane tee
Ultima Thuleni
ja Styxini välja.*

Nii kõneleb Kaplinski kogus *Tolmust ja värvidest* 1967 mahatapetud arvernide rahva juht Vercingetorix võitjale, Caesarile, ning tänapäist adressaati ei ole raske ära tunda. Luuletaja lisab sellele alistumisvandeale needmise:

*Sinu riik tuleb ja läheb.
Väljakuil kasvab nisu ja foorumil söövad kitsed.
See on minu ja mu tapetud rahva käsi,
mis rabab.*

Varasemas loomingus läheneb Kaplinski värss sageli rütmilisele proosale, milles aga narratiivi asendab assotsiatiivne pildikirjeldus. Näiteks laulus *Tüütus, tüütus....* (kirjandus-aparatshikute pihta — *elu ja elutõe/ mõtlesite välja kui need mõtted/ elustaksid ainsa kärbsegi riivil kirjanike majas....*) lõpeb tiraadiga naasust Võhandu jõele Võrumaal, mis on sama hästi loetav proosaparagrahvina (kaldjooned märgistavad värsivahesid):
*"...on Võhandu püha arusaadav sulin mustade murede taga/
lähme siit ära varsti on ikkagi kevad/ tule ja ole kes sa
oled Tathagata kärnkonna pulmalaul/ meteoori sühvatus
Andromeeda taustal ole öö/ ole armastus ole botaanika
botaanika."*

Kaplinski luules nagu tema mentori Kaalepigi omas on rõhkesti viiteid ajaloole ja eksootilistele maadele (ta võitleb ka Ameerika indiaanlaste, mitte ainult kadunud arvernide eest!). Kuid ka temal on omad juhanliivlikud momendid, nagu näiteks ta lihtsas regivärsilises laulus maatust kuningast, kes oma „maa“ leiab hauas (*nii kuninga kroonisid viimaks/ oma juurtega elupuud/ ja suure leidmise õnnes/ maaks sulasid tema luud*).

Nii Paul-Eerik Rummo kui Jaan Kaplinski eriliseks teeneks jääb tuua tagasi eesti lüürikasse talviklik kompromissitu mõttekirikus ning suuta väljendada rahvuslikult laetud mõtteid kõiki eestlasi haarava siirusega. Variatsioonid ja vahel ka deviatsioonid sellest pakuvad teised kuuekümnendi noorlüürikud.

(Järgneb)

LEEDU LAVASTAJA BROADWAYL

*Mardi
Valgemäe*

Vsevolod Emiljevitš Meierhold oli novaatorlikemaid nõukogude vene näitejuhte. Tema kontroversaalseimaks lavastuseks osutus 1926 esitet Gogoli „Revident“, mille misansteenid mõjusid ulmapiltidena topeltustega ringhorisondi taustal. Isegi kolmekümnendail aastail ei prostitueerind Meierhold end sotsialistliku realismi bordellis, vaid õigustas avalikult oma (ja museas ka Šostakovitši) loomingu. Vahetult pärast 1939 Moskvas aset leidnud näitejuhtide kongressil peetud kõnet kadus ta jäljetult. Meierholdi kodanlik julgus ja režiivõtted elavad aga edasi leedu näitejuhis Jonas Jurašases, kes 9. oktoobril 1980 sooritas lavastajadebüüdi Broadwayl.

Oma kodumaal saavutas Jurašas noore mehana Leedu vanima teatri, Kaunase Riikliku Draamateatri peanäitejuhi koha. Ent tema isikupärane režii häiris võimumehi. Mitmed tema lavastused tsenseeriti. Teised keelustati eos, nagu see juhtus kui Jurašas tahtis esitada Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinumängu“. Kui ta kutsuti „Macbethi“ külalislavastajaks Moskva *Sovremenniku* teatrisse, keelustati kontrollitudusel Shakespeare'i tragöödia lavastus. Aastal 1972 saatis

Jurašas tsensuuri tauniva avaliku kirja leedu võimudele. Ta vallandati jalamaid Draamateatri direktori kohalt. Mõne aja pärast lubati tal lahkuda Nõukogude Liidust ning 1976 asus ta USA-sse. Siin on ta lavastand näidendeid provintsiteatreis ja *Off-Off Broadwayl*, kaasa arvat *La Mamas*, kus ta 1977 esitas omapäraselt verise „Macbethi“ (vt. AK 5/77:24 ja 4/78:26).

Jurašas sooritas oma Broadway-debüüdi Stalini ajal põlu alla sattund vene kirjaniku Nikolai Erdmani (sünd. 1902) näidendiga „Enesetapja“, mis pärineb kahekümnendiku lõpu-aastaist. Kolmekümnendiku algul tahtis seda näidendit lavastada omavahel konkureeriv kuulsate vene näitejuhtide troika: Stanislavski, Meierhold ja Vahtangov. Stanislavski võttis isegi otsese kontakti Staliniga, kes vastas kirjalikult, et kuigi ta ise on sellistes asjades diletant, peavad tema lähimad seltsimehed tükki „tühiseks ja isegi kahjulikuks“. Meierhold, kes oli varem esitanud Erdmani esimese näidendi, „Volitus“, valmistas siiski ette „Enesetapja“ lavastust. Oktoobris 1932 toimunud kontrolletendusel aga keelustati näidend (mida ei ole siiani lavastet ega avaldet Nõukogude Liidus) ning Erdman kadus silmapiirilt. On vaid teada, et ta kirjutas paar filmistsenaariumi, et kunagi hiljem saadeti ta asumisele, arvatavasti Siberisse, ning et ta suri 1970 Moskvast.

„Enesetapja“ pälvis Kremli võimumeeste raevu, kuna Erdman naeruvääristab näidendis totalitaarset riigikorda. Kui peategelane Senja (Siimeon) otsustab end pikema töötü oleku tagajärjel tappa ilma süüdistuskirja jätmata, nõuavad teised, et ta läheks vabaturma konkreetset väljendat poliitilisel või ühiskondlikel põhjusil. Et selles veenda Senjat (keda Broadwayl kehastas hiilgavalt hiljuti ekrani-seerit teleseeria „Mina, Claudius“ nimiosaline Derek Jacobi), argumenteerib haritlane Aristarh (keda mängis suurepärase koomik John Heffernan) järgmiselt:

„Miks vaikib meie intelligents? Sest ta peab vaikima. Aga surnut ei saa keegi vaigistada.... Tänapäeval võivad ainult surnud rääkida mida elusad mõtleavad.“

Veelgi otsekohesem satiir esineb stseenis, kus Senja ämm (Greyson Hall) avastab tiira naabri piilumas vannitoas end pesevat tütar Mariat (Angela Pietropinto). Noormees aga väidab, et ta vaatab vastassugu mitte himuralt vaid marksistlikult, mis muudab kõik vastupidiseks. Ta selgitab:

"Ütleme näiteks, et näen tänaval naist.... Mõned neist on pimestavalt ilusad. Kõik mis saan teha, on sulgeda silmad ja hingata sügavalt. Aga siis, kui ma näpistan end ja vaatan jälle, seekord arvestades marksistliku seisukohaga,...muutub naine vastikuks... Marksistlikust seisukohast võin vaadata isegi Teid, seltsimees."

Arvestades Erdmani näidendi poliitiliste sugemete, kohatise staatilisuse ja sügava venepärasusega, mis võivad muutuda siinsele publikule igavaks või võõrutavaks, mängis Jurašas oma lavastuses välja kõik teatraalsuse trumbid. Kahekordse, liikuva, paljude ustega tagaseina ning lava (ja osaliselt isegi saali) ümbritseva toruraamistiku taustal suunas näitejuht Senja luhtumisele määrat enesetapakatse viirastuslikuks ulmaks.

Lavastus algab ja lõpeb abieluvoodis, mille tagant ja alt kerkivad harali sõrmedega käed ning kostavad umbmäärased hääliitsused iga kord kui Senja maadleb luupainajaga. Kui Maria läheb naabrite juurde abi otsime, kajab teater stereofooniliselt koputusist. Sisselaskmise hetkel avaneb korraga pooltosin ust. Ruumist ruumi liikumise asemel ronivad näitlejad sageli rededeil või libistavad endid tuletõrjujate kombel poste mööda alla. Kui tunded hakkavad kiusama Senjat, tormab momendiks lavale laulev mustlasorkester. Banketiststseenis manab Jurašas hiiglasliku kiikuga lauaga esile ekspressionistliku Püha Õhtusöömaaja. Ning puusärk, millesse Senja end näidendi lõpul peidab, hõljub algul maa ja taeva vahel, kuid hakkab viimase monoloogi ajal märglevalt kiikuma. Nagu autor ise, kes elas üle Stalini-aegse veresauna, valib Senja vabaturma asemel elu, sest kõik on kokku vaid halb unenägu.

Maksim Gorki kutsus kord Nikolai Erdmani uueks Gogoliks. Jälgides „Enesetapja“ teatralset lavastust Broadway ANTA teatris, võime ehk nimetada Jonas Jurašast leedu Meierholdiks.

Vello
Salo

Ainult mõni päev pärast seda kui olin kuulnud Endel Aruja keelemängude-soovist (vt. AK 3/80:36), silmasin ühes suitsuses baaris kolme üliõpilast midagi mängimas ja sealjuures sõnaraamatut konsulteerimas (igatahes ka õllepudeleid!) Tuli välja, et tegemist oligi keeleoskust proovilepaneva mänguga, mille nimeks „Scrabble”. Äkki saab seda ka eesti keele õppevahendina kasutada?

Asja lähemalt uurides selgus, et ongi juba müügil vähemalt itaalia- ja heebreakeelsed variandid. Nii et seda mängu oligi juba edukalt mitme keele õppimisel tarvitatud.

Mängu „tõlkimine” eesti keelde osutus lihtsamaks kui arvasin; tegelik ümbertegemine võttis üheainsa õhtu-pooliku ja nüüd on mäng ka juba mitu korda läbi proovitud; mängijad olid ühel meelel, et see on huvitav ajavaide.

Võibolla jõuab mängu eesti variant (mille ristisin „Risti-rästi'ks”) kunagi ka esinduslikul kujul müügile. Vahepeal aga annaksin siin juhise, kuidas müügile-olevaid mängu kodus ümber teha. Kuna vastavad arvestused on juba tehtud, tohiks selleks „ümberrahvustamise-operatsiooniks” kuluda vähem kui tund aega.

Kuna mul polnud käepärast statistikat tähtede esinemis-sageduse kohta eesti keeles, võtsin kätte kaks juhus-likku tekstijuppi. Esimeses leidis 163 a-d; lugesin siis teist kuni 163. a-ni ja arvestasin protsendid:

A	13,6	H	2,2	M	3,8	S	9,9	Ä	2,2
B	1,1	I	9,2	N	4,26	T	5,8	Ö	0,3
D	3,9	J	1,9	O	2,7	U	6,1	Ü	1,1
E	10,0	K	5,0	P	2,3	V	2,0		
G	2,1	L	6,3	R	2,6	Õ	1,0		

(Protsendid arvutasin tegelikult kuni kolmanda kohani pärast koma, aluseks vastava tähe esinemine mõlemas tekstis kokku — kui see nüüd peaks kedagi huvitama. Huvitaval kombel oli esinemissagedus kahe erineva autori tekstis juba selle väikese tähtede arvu puhul üllata-valt lähestikku).

Esinemissageduse põhjal tuli nüüd arvutada üksikuid tähti kandvate mänguklotside arv ning anda tähtedele „eesti“ punktiarv. Et säästa übertegemise-vaeva, ei võtnud ma seda tööjärku hirmus täpselt; tulemused näivad ka järgneval kujul küllalt head olevat.

		S	T	A	R	T		H			Ä	K	S	
		U					Õ		Ä			Ö		
		K		P	I	D	U	R			P	E	O	D
		A		R		E		G					L	
		T		U			S	A	V	I	L		E	
	J	A	L	U	S	S	E		A		I		M	I
S		A		D			I	M	E	L	I	K	U	S
A	I	T		I			N		N		M		S	A
B				L			U		E	N	E	S	E	
A	J	A	M	E								E		
T									S	I	N	E	L	
A	O	D							Y		T		A	
									G				K	
									H	A	R	V		K

Mängu ingliskeelsel variandil on 100 klotsi, neist kaks puhtad. Ülejäänud jaguneksid arvuliselt nii:

A	13	H	2	M	4	S	10	Ä	2
B	1	I	9	N	4	T	6	Õ	1
D	4	J	2	O	2	U	6	Ü	1
E	10	K	5	P	2	V	2		
G	2	L	6	R	3	Õ	1		

Originaal-mängulauale olid need arvud peale trükitud; sinna võib käesoleva tabeli lihtsalt peale kleepida.

Tähtede punktiväärtused kujunesid järgnevaiks:

10 punkti — \ddot{O} kui meie haruldasim täht; 8 — \tilde{O} , \check{A} , \check{U} , B , J ; 4 — G , H , O , V ; 3 — P ; 2 — D . Kõik ülejäänud tähed kuuluvad üheliste klassi.

Ümbertegemiseks tuleb mõned tähed (või nende osad) katta valge värviga (Torontos oli saadaval tippmamslite lemmik „Liquid Paper“); uute tähtede pealekirjutamiseks on sobiv must *marker*, mille värv ei lähe mängimisel laiali ega hakka määrima. Kuna Y esineb mõningatel eesti autoritel soome eeskujul \check{U} asemel, võib see täht ka muutmata jääda. Mõnede tähtede puhul võivad lõppvormid olla ka natuke erinevad; nii tegin mina F -ist A , mis erines muudest lameda „katuse“ poolest, Y -st ümbertehtud \check{A} jälle sündis algupärase tähe pea peale pööramisele jne. Rahakamad asjahuvilised võivad muidugi osta kaks satsi klotse ja mittetarvilikud lihtsalt minema visata (või uue mängu leiutada!) Ümber ristida tuleb kokku vähemalt 28 klotsi:

$2 \times F_4 \rightarrow A_1$	$3 \times R \rightarrow K$	$6 \times O_4 \rightarrow S_1$	$1 \times Y_4 \rightarrow \check{A}_8$
$2 \times W_4 \rightarrow A_1$	$1 \times Z_{10} \rightarrow K_1$	$1 \times C_3 \rightarrow U_1$	$1 \times X \rightarrow \check{A}$
$2 \times G_2 \rightarrow G_4$	$2 \times M_3 \rightarrow M_1$	$1 \times G_2 \rightarrow U_1$	$1 \times Q \rightarrow \ddot{O}$
$1 \times B \rightarrow J$	$2 \times N \rightarrow M$	$1 \times C \rightarrow \tilde{O}$	$1 \times Y_4 \rightarrow Y_8$

Mängureegleid polnud ingliskeelse variandi puhul vaja hakata ümber tegema. Mängijate kokkuleppel võib neid muidugi muuta, näiteks lubades mõlemale poolele sõnaraamatu kasutamist (nii õpime kindlasti ka uusi sõnu juurde).

Selle mängu eestikeelses variandis tohiks id avaneda ingliskeelse puhul vist olematud võimalused: arvestage välja, mis astronoomiliste punktiarvuveni jõuaksime, kui mängulaua keskel ristuksid kaks 15-tähelist liitsõna (millest meil ju puudustei ole)! Ja kui tore on opereerida käändelõppude, pöördevormide ning *-gi/-ki-*liitega!

Kuid see oleks juba edasijõudnuile. Siinkohal soovigem ainult head pealehakkamist — mängutuju ja -oskus tulevad omal ajal!

„Älämälöö!" ütles Kõnni koogumees Aleksis Kivi „Seitsmes vennas", kuigi keegi ei tahtnud teda lüüa.

Veebruari alguse post tõi „Mana". Kaanel on lugeda, et number 46 – ilmunud juba 1979 ja maksab 75 senti vähem kui õige hind. Antiiknumber – see vabandab kõik korruga, hind kaasa arvatud.

Aga mis sa teist naerad, naera parem iseennast – ja ma mängin kommunikatsiooniklaveril ühe lühikese nonsensmeloodia, mille peale tegevtoimetaja Vello Salo tõrrepõhjast ütleb: „Aja Kiri."

„Kas me lööme seekord „Mana" rekordi?"

„Mis Sa mõtled?"

„Noh, et praegu on tulemas „Aja Kirja" number neli, mis pidanuks tulema möödunud augustis. Ja tellijad, kes loomulikult pole maksnud 1981.a. eest arvavad, et nr. 1/81 kipub jääma hiljaks? „Mana" kell on kaks aastat taga..."

„Häbi küll," öeldakse tõrrepõhjast. „Aga me oleme oma häbis siiski ausamaks jäänud: hilinevad number kirjutab ka hilinevad asju. „Mana" on lausa vürle: 1976.a. numbris (43) oli sees 1977.a. ülevaade Stockholmi kunstielust – mitte prognoos, vaid ikka tõepoolest ülevaade..."

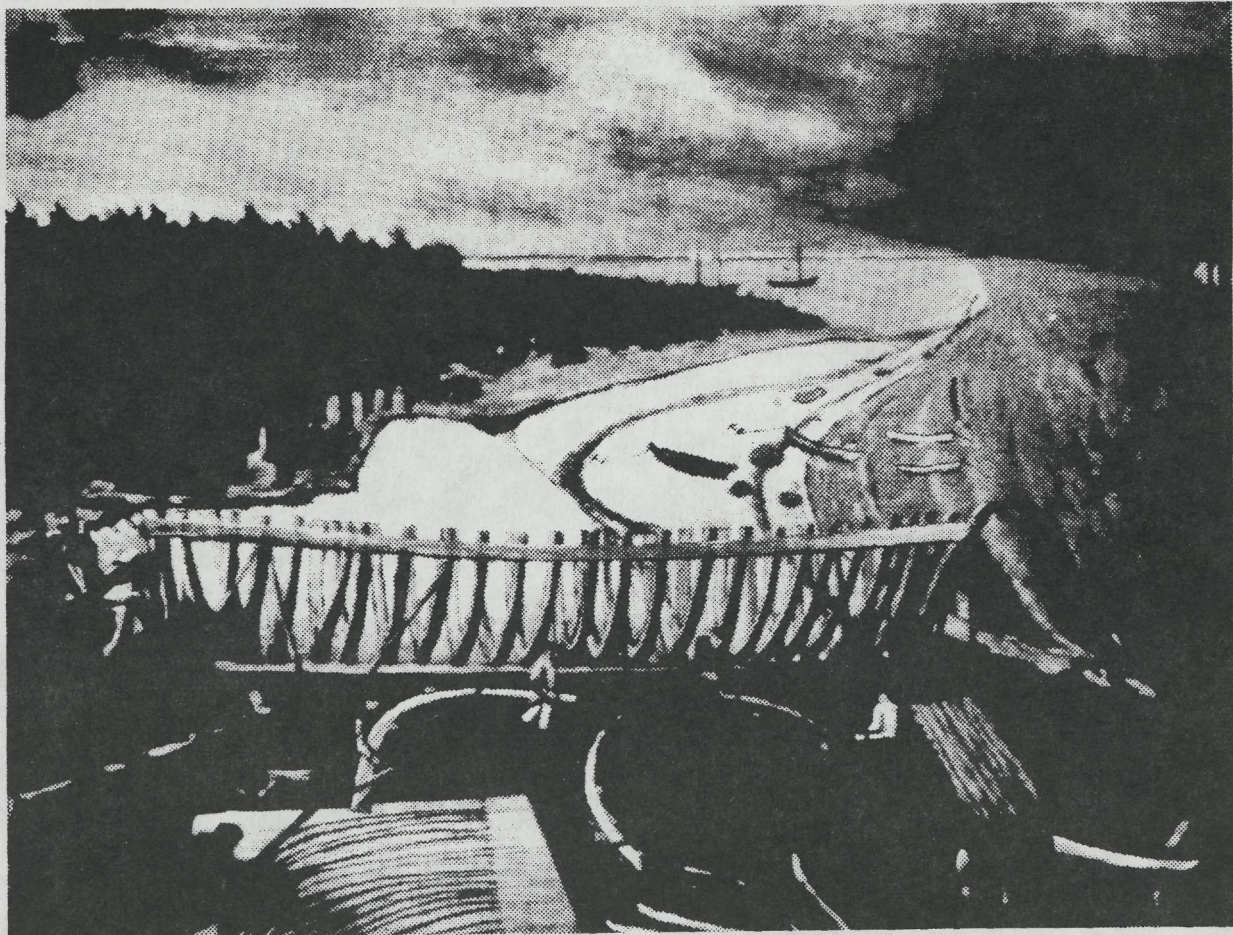
„Millega Sa oma häbiväärset ausust vabandad?"

„Kogu Eesti ajaloo kestel ei ole katsetatud välja anda eesti kunstnike leksikoni. Hakkasin seda tegema 1979 (siis kui Grabbi alustas oma 46. numbrit) ja tahtsin valmis saada ESTO-ks, kuid jäin sinna 48 tundi hiljaks. Selle eest on sees 31 elulugu rohkem..."

„Sa mõtled, et 31 elulugu rohkem kui kunstnikke? Ja Sa arvad, et see on „Aja Kirja" hilinevad väärt?"

„Heade ja halbade asjade väärtust on raske võrrelda. Aga millega Sina – toimetaja Jõe – „Aja Kirja" hilinevad vabandad?"

Ma panin toru hargile ja mõtlen praegugi aktsepteeritavat vabandust. Mida ma vähemasti sama ausalt võiksin ise uskuda nagu Salo usub oma vabandust.

*Mootorpurjek „Meri“
(ehitamisel 1943)*

*Hans Westerblomi ja
Vello Salo fotod*

Jaan Oad

Jaan Oad (sünd. 26. nov. [v.k.j.] 1892 Kihnu Mõisakülas) on Torontos 1960-ndatel aastatel maalinud ülihuvitava sarja Kihnu elust. Kuidas kihnlased laevu ehitasid, seda näitab nende viimase laeva mälestuspilt (mootorpurjek *Meri*, 1943).

J a a n
O a d

„See on puulaeva ehitamine – see näitab pooleldi ehitust. Seal kõige enne on niiõelda algehitus, kui kaared ja need asjad pannakse kõik kokku. Mina olin ise omanik ja iga päev – viimase päevani – töötasin ka siin, kirves käes. Ma käisin materjali hankimise reisul ka, minu käe oli see ülesanne seal – nii rahalae-namisi hankida pankadest ja siis – Tallinnast ja sealt, kust sai, sealt ladudest, meretarvete ladudest – materjali ühte-teist sealt, õlisi, tõrvasi ja värvisi ja raua-materjalisid. Ma olin parajute seal Tallinna reisu peal ja tulin kodu ja – me töötasime kõik seal, meid tuli hulk mehi kokku, mõtlime, et teeme ometi selle sõjaaja jooksul midagi, mil jälle nüüd võib-olla loota on, et ees võtta on, kui ükskord sõda rahu jääb. Siis ei olnud midagi tegemist, sel sõja ajal.

Meid oli kaheksa meest, osanikku. Me ise tegime kõik – igaüks ikka selle töö mees ka. Kihnust saime materjali ainult tuule murtud kõvera puu tükke, mis kaarteks kõlbasid siia, aga siis üle mere, sealt tõime, Varbla metsast. Sealt raiusime maha, siis vedasime oma hobus-tega sealt randa, seal on üks Vaiste sadam ja saevabrik ka veel sadamas – sealt käisivad väljamaale-mineku laevad isegi laadimas, suured aurulaevad käisivad ja ... Me tõime oma materjali sinna vabriku alla, sinna sadamasse ja siis sealt – muist meestel olid nende oma purjukad – ja siis oma purjulaevadega tõime ära.

Ehituse juures olid kõrged pukad üleval ja siin ma näitan, kuidas saevad puud lõhki suure saega – üks mees on üleval ja teine tõmbab all. Eesti külades oli niimoodi igal pool, viimase sajandi kestes, kus saevabrikut ei olnud. Muidugi nüüd, viimasel ajal viidi vabrikusse ju. Aga laeva juures tuleb ette, et siin ei saa igakord vabriku viimistlusega ka hakkama: seal on niisugused kõverad, ühed kui teised mitmesuguste paksuste ja kõverustega jupid ja sealt tuli kõik käsitsi otsast otsani lõhki saagida.

Näete, see kast siin, see on aurukast. Ja see pada tulega, see on veekatel siin all. Siia pannakse see asi, mida tahetakse paenutada. Viimati tulevad ju kõik – see plangukord, laeva välimine kate, öeldakse „laeva nahk” – see tuleb ju kõik paenutada. Ükski õige, täitsa õige asi ei ole ju seal: ikka paenutatud. Ja kui ta kuumutatud üles siin kuuma auru sees on, siis – ta on välja mõõdetud, kõik juba tehtud – siis viidakse kiirelt kohe siia koha peale, kus ta tuleb siia külge naelutada. Siis ta on pehme ja paendub hõlpsasti ära, ei murdu ega aja mingit lohku ega mähku sealt välja mõne koha pealt.

See laev jäigi niimoodi randa kui põgenemine tuli – ja sealt need suured lauavirnad ja kõik, mis need seal kõik veel olid – terve laeva valmisaama materjal oli seal – ühel lesknaisel põlenud maja ära, elumaja; ja selle naisele antud sealt pärast, kui meie olime ära tulnud. Tal ehitatud maja uuesti üles sellest materjalist. Ja muist materjali jäänud – nii ... puutükid ja lahtised kaarepuud ja ... need veetud kõik sinna teinipoole. Seal oli vist vene sõjaväelasi olnd ka ühel ajal ja need vedand endale sealt kraavidesse – kraavisi kaevatud seal, kaitsekraave – ja need vedand sealt puid ka veel ja teab mis kätte saand, nii et seal pole mitte pilbastki enam, ma usun, vist. Kihnus oli alati puupuudus suur, kui olete kuulnud."

TEISED LEHED

SIDE
Nr 4

Uurimus märtsi-küüditamistest 1949

Šotimaal ilmuv ajakiri „Soviet Studies” on oma juulinumbris 1980 avaldanud prof. Rein Taagepera artikli „Soviet Collectivization of Estonian Agriculture: the Deportation Phase”. See koosneb osadest: kuidas talunikud küüditati, kuidas küüditamine tõi kaasa kolhoseerimise, andmeid küüditatute arvu kohta, eesti kommunistliku partei roll ja hoiak. Taagepera on märtsis 1949 küüditatute arvu hinnanud m.h. konfiskeeritud viljahulga ja tühjaks jää-

nud talude arvu abil, mida saab kaudselt välja arvestada N. Liidu ametlikest andmeist. Prof. Taagepera kokkuvõte on järgmine:

Küüditamiste nimekirjas oli kokku 20 700 leibkonda ehk pisut üle 80 000 inimese. 19 000 nendest olid talupered ja 1 500–2 000 linna- või muud mittetalu-pered. 20 000–30 000 küüditamisele määratud inimesest pääses põgenema, nii et umbes 50 000–60 000 küüditati.

Juba a. 1944–45 arreteeriti või küüditati Eestist 30 000–55 000 inimest. A. 1947–48 olid suhteliselt vaiksed.

N. Liidu dokumentatsioon näitab siiski, et 500 talu konfiskeeriti 1947. a. suveks metsavendluse toetamise pärast. Pered arvatavasti küüditati. „Kulaklikuks” tembeldatud talude arvu kõikumisest järeldab Taagepera, et vähemalt 1 200 peret küüditati sügisest 1947 sügiseni 1948, eriti Võrumaalt.

Kasvav maksukoormus viis paljud talud oksjonihuumri alla 1949. a. alguseks. Seetõttu oli 20. märtsiks 1949 juba 8 % taludest nõustunud astuma kolhoosi. Küüditamine toimus 23.–26. märtsini ja viis kaasa umbes kümnendiku taluperedest. Juba 15. aprilliks oli 58 % paigalejäänud taluperedest vabatahtlikult kolhoosi astunud. Kui 1949. a. algul astus kolhoosi keskmiselt 42 peret päevas, siis tõusis see arv 5. ja 9.

aprilli vahel 4 800-le perele päevas.

Kuuldused uutest küüditamistest jatkusid aprillis ja isegi mais ja kolhoosiga liitumine jatkus. Kui uusi küüditamisi siiski enam ei tulnud, langes kolhoosi astujate arv juunis 1949 tagasi 74-le talule päevas. 19 % taludest jäidki esialgu kolhoseerimata. Eriti visad vastu panema olid väiketalunikud. Nad ehk lootsid, et neid on raskem „kulakuks” teha ja küüditada.

Tolleaegse eesti kompartei esimese sekretäri Karotamme kirjast Stalinile võib järeldada, et Karotamm lootsi kolhoseerimist teostada ainult ränkade maksude abil. See oleks ehk võimalik olnud paari aasta jooksul. Moskva sellega aga ei nõustunud ja nõnda läks kõik nagu ta läks.

KEEL ja KIRJANDUS

11/1980

Veel emakeeletundide arvust

Jüri Salme kirjutise peale «Uued emakeele programmid» (KK 1980, nr. 8) on toimetusse saanud Eesti NSV Haridusministeeriumi õpikute ja metoodika osakonna juhataja H. Oksa õiendus, mis kõlab järgmiselt:

«Lk. 495 väidab J. Salme, et uute programmide rakendamisega väheneb IV–XI klassi eesti keele tundide arv. Tegelikult pole see väide õige.

Aine õpetamiseks eraldatav tundide arv tuleneb kinnitatud õppeplaani. Vanas õppeplaanis oli IV–XI klassini eesti keele tunde 700, VII klassis lisaks 17 tundi fakultatiivkursuse arvel. Uue õppeplaani kohaselt eraldatakse eesti keele õpetamiseks kokku 735 tundi.

Cleivate tundide arvust ja jaotuvusest klasside lõikes annab alljärgnev tabel.

Klass	Vana õppeplan				Uus õppeplan			
	Tunde nädalas	Tunde aastas	Sellest		Tunde nädalas	Tunde aastas	Sellest	
			keele-õpetuseks	kirjandiõpetuseks			keele-õpetuseks	kirjandiõpetuseks
IV	4	140	120	20	5	175	135	40
V	4	140	116	24	4	140	100	40
VI	4	140	116	24	2	70	45	25
VII	3	105	98	7	2	70	45	25
VIII	2	70	54	16	2	70	45	25
IX	2	70	70	—	2/3	87,5	87,5	—
X	1	35	35	—	2/3	87,5	87,5	—
XI	—	—	—	—	1	35	35	—
Kokku	20	700	609	91	20/22	735	580	155

Seega hoopis suureneb eesti keele tundide arv uue õppeplaani rakendamisega IV—XI klassis 35 (18) tunni võrra, I—XI klassi ulatuses jääb aga eesti keele tundide arv muutumatuks.▶

KOGUDUSE TEATED (STOCKHOLM)

Nr. 1—1980. 25. aastakäik

"JAH" JA "EI"

Enne jõulu ilmus müügile "Eesti rahva ajaraamat". Tundes sellest väljaandest rõõmu ostsin ma mõned eksemplarid noortele jõuluringiks. Hoides meeldivalt kujundatud teost, tundus see mulle otsekui käesurve eesti rahva poolt, nagu mehine "jah".

Eessõna ja raamat on määratud "Lugejale". Sissejuhatavalt lubatakse, et esitatakse eesti rahva elujärgus juhtunud sündmused ajalises järjestuses. "Poliitilise ja majandusliku ajaloo kõrval on toodud esile ka idee- ja kultuuri tähtsamaid fakte ja suundi." Ühtlasi on püüdeks teha meie ajalugu täiesti mõtetavaks sellega, et seda esitatakse "seoses maailma ajaloo-ga". Ümbrisel reklaamitakse, et raamat on "ideaalne eesti ajaloo leksikon".

peidetud "ei"

Raamatul on eeliseid. Ta on kokkuvõtlik, kergesti käsitletav, tal on tabeleid. Puuduseks on, et ta jätkab senise paguluses ilmunud eesti ajalookirjutuse nihilistlikke tendentse. Eesti rahva kõige ulatuslikum ja kogu rahvast haarav avaldus, nimelt kristlik usk ja kirikud, on radikaalselt välja jäetud eesti rahva iseseisvumisajast tänapäevani. Kui realistlik ja kui kaalukas see konstateering on, selgub rahvaloenduse andmeist. Kui eel-

nenud sajanditel esineb andmeid teatavate usu- ja kirikuolude kohta, jääb tähelepanematul või mitreteadlikul lugejal mulje, et küllap jätkas usu- ja kirikuolu Eesti iseseisvuse kestel ordu- ja tsaariraja traditsioone "tagurluse ja saksuse kantsina", olles loid ja nõrk.

Pidades meeles, mida autor Lugejale lubab, on tarbijal ka antud juhul õigus kaubalt nõuda, mida reklameeritakse.

(. . .)

Eesti rahva suhtumise kohta kristlikku usku annavad rahvaloendused andmeid. Aastal 1922 pidas 99% eesti rahvast end kristlasteks. Aastal 1934 oli "usuta" kodanikke ühtekokku 7.093 üldarvust 1 miljon 124 tuhat. Neid andmeid ei anta lugejale "Eesti rahva ajaraamatus".

2. *Võitlus usu eest.* Asutavas Kogus leidis rohkesti neid, kes kuulusid "usuta" isikute kategooriasse. Seda ägedamalt tahtsid nad läbitrumbata usuõpetuse kõrvaldamise algkoolist. Asi viidi otsustamiseks rahva kätte. Aastal 1923 otsustas rahvahääletus, et usuõpetus on koolidele sunduslik, õpetajatele ja õpilastele vabatahtlik õppeaine. Sellest ei sõnagi "Eesti rahva ajaraamatus".

3. *Kiriklik kuuluvus*. 1922. a. rahvaloenduse andmeil kuulus 86 % eestlastest luteriusu kirikusse, 12 % apostli õigeusu kirikusse, 2 % oli lahkusulisi, juute, taarausulisi jne. Neid andmeid ei ole toonud "Eesti rahva ajaraamat".

4. *Eesti rahva iseseisvustaoatlused kiriku alal võtsid järgmise arengu*. 31.5.—1.6.1917 peeti I kirikukongress Tartus. Kohal olid eesti koguduste esindajad kodumaalt ning asundustest Venemaal. Otustati ümberkorraldada luteriusu kirik. Püstitati põhimõte, et loomiselolev kirik peab olema "eesti vaba rahvakirik". "Vaba" tähendas, et kirik peab saama vabaks sõltuvusest riigist — Vene riigist. 'Rahvakirik' tähendab seda, et kirik kuulub eesti rahva juure. Kirikukorraldus olgu demokraatlik ja mitte hierarhiline ehk ülevalt alla.

II kirikukongress, mis peeti 11.—12. nov. 1919 Tallinnas, võttis vastu Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku (EELK) põhikirja. Seega oli loodud *esimene vaba rahvakirik ajaloos*. Teiste rahvakirikute loomine järgnes hiljem ja mõned pole tänini riigisõltumusest vabaks saanud. See üldajalooline fakt jääb "Eesti rahva ajaraamatu" lugejatele esitamata.

5. *Kirik pärast Eesti Vabariiki*.

(...)

Aastal 1946 taastas piiskop *Johan Köpp* temale antud volituse alusel Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Kiriku paguluses. Korraldusliku aluse moodustavad kirikule EELK põhimäärused. Ka see ainulaadne fakt vaigitakse ajaraamatus olematuks. Ka asjaolu, et *kirik on olnud ettenägelik ja üldisest arengust ees*. Seevastu respek-

teeritakse EELK-d igal pool maailmas. 1947. a. saadik on EELK kõigi tähtsate kiriklike liitude sõna- ja hääleõigusega liige, mida kasutatakse aktiivselt eesti rahva huvides.

6. *Kirik elab edasi okupeeritud kodumaal*, millest ei leidu sõnagi "Eesti rahva ajaraamatus". Kiriku tegevus on karmilt piiratud, kuid ta on likvideerimispuudlustele vastu pidanud. Kirikud on ainsad eesti rahva koondised okupeeritud Eestis, kelle *põhiidee ei ole muutunud*.

7. *Paguluses hargnes EELK ülemaailmseks kirikuks*. 66 kogudust, 7 praostkonda ja kirikuvalitsus korraldavad oma elu eesti elava seaduse alusel. Ilmub ülemaailmse levikuga häälekandja "Eesti Kirik", usulist kirjandust on trükitud üle 150 tiitli, kirikul on oma kirjastus nimega "Eesti Vaimulik Raamat". Kultuurrahvaste elus peetakse Piibli uue tõlke ilmumist alati suursündmuseks, kuid mitte "Eesti rahva ajaraamatu" poolt, kes lubab lugejale esitada "kultuuriloo tähtsamaid fakte ja suundi".

EELK kirikuvalitsus, nimega "konsistorium" ja Peapiiskopliku kouduse kantselei asuvad Stokholmi Eesti Majas. Need asjaolud ei tohiks päris tundmatud olla ajaraamatu autorile ega kirjastusele "Eesti Päevaleht Förlag AB" juhatusel, kes asuvad samas majas ühise sissekäiguga.

Lugeja küsib lõpuks: Kas võidab või kaotab eesti rahvas nihilistlike tendentside tõttu ajalookirjutuses ja mujal? Miks väldib paguluses ilmunud ajaloo leksikon usu- ja kirikuolude esitamist, kuna okupeeritud Eestis seda ei tehta?

Konrad Veem

Johannes Aaviku keeleuenduse reaktsooniline olemus

Aaviku keeleuendust ei saa vaadelda lahus üldisest võitlusest reaktsooniliste ja progressiivsete jõudude vahel, kahe kultuuri vahel meie rahvuslikus kultuuris.

J. V. Stalin oma geniaalses töös „Marksismist keeleteaduses“ märgib, et „...inimeste suhtlemise vahendina teenindab keel ühiskonnas ühesuguselt kõiki ühiskonna klasse ja ilmutab ses suhtes omamoodi ükskõiksust klasside vastu. Ent inimesed, üksikud sotsiaalsed rühmad, klassid ei ole keele suhtes kaugeltki ükskõiksed. Nad püüavad kasutada keelt oma huvides, sundida talle peale oma erilise leksikoni, oma erilised terminid, oma erilised väljendid. Eriti paistavad ses suhtes silma varakate klasside ladvakihid, kes on irdunud rahvast ja vihkavad teda. Luuakse „klassidialekte“, „zargoone, „salongikeeli““.

Keele vastu ei olnud sugugi ükskõiksed ka eesti kodanluse huve teenivad keelemehed J. Aavik ja tema koolkond. „Noor-Eesti“ ja aaviklaste reaktsooniline dekadentlik rühmitus muutis keeleuenduse kõige häbematumaks ja õelamaks katseks lämmatada meie rahvakeelt ja demokraatlikku kultuuri.

Nooreestlased kõnelesid praalivalt, et eesti kultuuri ajalugu algab tegelikult „Noor-Eesti“ sünniga. Meie rahvuslik eepos „Kalevipoeg“, meie klassikute Vilde, Petersoni jt. loomingu oli nooreestlaste meelest matsliku vaimu pooltoores väljendus ega andnud kuidagi täit kunstimõõtu välja. Oma artiklis „Eesti keele ja kirjanduse õpetusest koolis“ lubas keeleuendaja Aavik armulikult A. H. Tammsaarele ainult kaks klassitundi eesti kirjanduse läbivõtmisel klassis. Aavik nõudis, et ei tule pikalt peatuda Kitzbergi külanovellide ja isegi Tammsaare „Tõe ja õiguse“ juures, mille kohta Aavik ütles, et „nende ja taoliste (minu sõrendus — H. L.) käsitlemine

ja läbivõtmine koolis on tühi ajaraiskamine. Need pakuvad vähe nii vormilises kui sisulises suhtes“. Seega olid need teosed tunnustatud ühe suletõmbega nooreestlaste euroopalikule maitsele vastuvõtmatuks.

„Maestro“ ise katsus „Kalevipoja“ kallal hammast, püüdes seda „tõlkida“ uude aavikukeelde. Kuid ülesanne jäi pooleli, jõud lõppes otsa. Kui keeleuenduse aktsioon oleks kas või viiekümne protsendi ulatuses olnud edukas, siis oleks meie rahvavaenulike dekadentide unistus täitunud. Eesti kirjanduse raudvara, klassikud, kriitilise realismi meistrite ja proletaarsete kirjanike teosed oleks kuulutatud vanarauaks ja heidetud üle parda. Meie demokraatlikule, progressiivsele kultuuripärandile oleks tõmmatud kriips peale, sest „Mahtsa sõda“ või „Tõde ja õigust“ moodsasse „euroopalikku“ eesti keelde poleks keegi hakanud tõlkima.

Oma sügavat põlgust rahva ja kõige rahvaliku vastu propageerisid nooreestlased avalikult. Aavik kirjutas irooniliselt: „Miks siis ainult keeles peab valitsema Madise ja Matsi, s. o. iseteadmatuma, anonyymse massi „loov geenius?““ („Keeleuenduse äärmised võimalused“). „Kui me igapidi haritud keelt tahame luua, siis tuleb ometi loobuda sellest vildakast nõudest ja kahjulikust vaatest, et haritud keel niisugune olgu, millest iga Mats kohe ilma õppimiseta ja hariduseta aru saaks.“ („Mis on keeleuendus“.) Ta ütles selgesti välja, kellele see uus, „täiesti kyps“ eesti keel on mõeldud: „Peenim ja harituim seltskond siis teda tarvitab. Teda loetakse siis kõige luksuslikumalt väljaant ja köidet raamatuist; teda kõneldakse maitsekaimalt ja toredaimalt sisustet

interjöörides; teda kuuldaks klassilisimalt moodustet suist ja teda saadaksid aristokraatlikemate käte liigutused.“ („Keeleuunduse äärmised võimalused.“) Või selline Aaviku väljendus, et nii, nagu maju ehitavad arhitektid ja meistrid, nii „peavad“ ka keelt „looma keeleteistrid“ ja mitte rahvas.

Kuhu Aavik välja tüüris oma lõppkonsekventsides, sellest ei teinud ta ise mingit saladust: „Greekas on kirja- ja lihtrahva kõnekeele vahele tekkinud määratu suur lõhe, nii et rahval tuleb kirjakeel ära õppida kui mingi võõras keel. Ja miks ei peaks see meilgi õnnestuma?“

Kuid ei Aavikul endal ega tema epigoonidel õnnestunud viia eesti keelt niisugusele tasemele, et seda oleks tulnud õppida kui võõrkeelt. Kuigi mõned luuletajad „Nocr-Eesti“ reaktioonilisest rühmitusest ja nende jäljendajad lõi luuletusi, millele oli juurde lisatud tundmatute sõnade seletus, kuigi Aavik ise kirjastas raamatuid „Hirmu ja õuduse jutte“, mille keel oli juba üsna lähedal võõrkeelele, nii et seda pidi lugema sõnaraamatu abil, kuigi ilmus isegi premeeritud romaane, nagu Reed Morni „Andekas parasit“, millest lausete mõtte leidmine võrdus ristsõnamõistatuse lahendamisega, kuigi ilmus isegi grammatikaid, mis olid kangemad Aavikust endast (nagu kodumaareetur Looritsa oma, mida kohati isegi koolides õppevahendina rakendati), — ometi ei läinud isehakanud keeleuundajail ja nende sabarakkudel korda eesti keelt muuta kodanluse klassikeeleks.

Nooreestlased ja „keeleuunduse“ kaitsjad, kodanlikud natsionalistid, püüavad väita, nagu oleks Aaviku keeleuundus olnud üli suur ja tähtis samm meie kultuurielus ja tema mõju meie keele arenemisele tohtu. See väide ei pea vähimalgi määral paika. Aaviklaste keelesolkimine, kuigi seda tehti määratu kära ja reklaamiga, kukkus täiesti läbi.

Ainsaks uuenduseks, mis mõnevõrra kirjakeeles läbi läi, on i-superlatiiv, kõnekeeles on aga

seegi uuendus üsna vähe tarvitata. Kõiki muid ettepanekuid keele vägivaldseks muutmiseks tabas krahh, rahvas ei võtnud neid omaks. Midagi ei tulnud välja „o elostamisest“ teises silbis, y tarvitamisest ü asemel, n-lõpp inessiivis jäi alla vanale s-ile, lühendatud lõpp-tet pro -tatud, lõppkadu teht pro tehtud — kõik need jäid vaid dekadentlike luuletajate katseobjektideks. Igasugused muud konstruktsioonid, nagu -maks, -mata ja -nue, samuti no-genitiiv ning kunstlikud sidesõnad on jäänud ainult paberile.

Aavikul ei läinud korda ühtki rahvakeeles juurdunud sõna välja tõrjuda, kuigi ta need kuulutas labasteks, inetuteks, lohisevateks. Kuigi Aavik arvas, et *jaunis* on kaunim kui vana *kaunis*, pidas rahvas kinni *kaunist*. Kuigi Aavik kuulutas *abielu*, *muinasjutu*, *puuvilja* ja *rea* teisi liitsõnu „eesti puupäisuse ja matslikkuse viljaks“, elavad rahvaliikmed ikkagi edasi *abielus*, söövad *puuvilja* ja jutustavad lastele *muinasjutte*. Rahvas ei mõtlegi *neimata*, vaid maksab endist viisi kätte oma vaenlastele, *kohtumise kõrval saame* ikka endist viisi ka *kokku*, *säilitamise kõrval hoia* me ka *alal*, ikka veel rahvas *heidab ette*, *annab välja*, *arvab maha*, *pöörab ümber*, *hoiab kinni*, *jõuab mööda*, *vaatab läbi*, kuigi Aavik neid ja paljud teised vormid kuulutas naiivseteks.

Kodumaatu kosmopoliit ründas eriti agaralt rahvakeelseid õkussõnu. Talle ei meeldinud rahvapärased kaunid nimetused, nagu *kanepilind*, *linalind*, *lepalind*, *aruhein*, *härghlein*, *paelrohi*, *varemerohi* jne., sest need on „kukkunud sõnad“. Kuid mitte ainult liitsõnad ei ärritanud härrat keeluuundajat. Talle ei meeldinud ka -us lõpuga sõnad. Välja keelest sõnad nagu *seadus*, *loodus*, *mõistatus*. Ka *noorsõgu* oli määratud kadumisele.

Tuleviku vormi saab-konstruktsiooni asemele soovitati tarvitusele

võtta prantsuse keele eeskujul -re lõpp. Seega siis mitte *saan paluma*, vaid *paluren*, mitte *saad surema*, vaid *sa surred*, mitte *nad saavad tulema*, vaid *nad tulrevad* või *turrevad* jne.

Peatumata pikemalt sellel jaburdusel märgime ainult veel Aaviku sõnaloomingu printsiibi iseloomustamiseks, et kombineerimismeetodi kohaselt soovitas Aavik luua esialgu umbes 5000 sõna nii öelda lattu ilma neile tähendust andmata, kust siis tarbekorral võiks võtta. Täielikuks keeleuenduseks „teoorias“ oleks aga vaja luua „ümmarguselt“ 75 000 sõna! „Arv tõesti määratu suur ja suurepärane!“ hõiskab koduskasvanud keeleanarhist Aavik. See arv on vähemalt „kümme korda suurem olevate eesti juursõnade arvust“, ja koos derivaatidega tõuseb astronoomilise arvuni 1 500 000! Selle fantastilise plaani praktilise teostamise suhtes on ettepanekute autor ise väga skeptiline, „silmas pidades meie praeguse publiku enamiku iseloomu ja meelsust“. Kuid see ei kohuta keeleuenduse kurvakujulist rüütlit agaralt looma uusi ja uusi mõttetuid häälikute kombinatsioone ehk „uusi sõnu“. Aavik andis tähenduse juba sõnadele nagu: *jarr*, *jonu*, *kohak*, *kina*, *kiuk*, *laum*, *letk*, *mutk*, *nilk*, *pula*, *sivu*, *syri*, *visv*, *hoik*, *jyrk*, *loine*, *nole*, *sole*, *äre*, *ynse*, *hennuma*, *hommama*, *horjuma*, *häärima*, *loimuma*, *mookama*, *näändima*, *sorduma*, *vihlama*...

Kuid eksperiment, mida Aaviku enda tunnistust mööda „kuskil mujal maailmas ühegi muu elava keele kallal pole katsutud“, ei läinud läbi. Olemasolevat keelt üle parda viskama rahvas ei nõustunud. Vahe- ja abisõnad, kogu sõnaline põhivara, kogu grammatiline ehitus jäi endiseks. Meie rahvakeele lämmatamise katse ja koos sellega meie progressiivse kultuuri tapmise katse nurjus seetõttu, et rahvas 1940. aastal võttis võimu enda kätte ja tegi lõpu kosmopolitlikule keelesolkimisele, meie rahva kultuurivarade hävitamisele. Eesti keel uuenes ja rikastus pidevalt meie realistide Vilde, Petersoni,

Tammsaare, proletaarsete kirjanike Viktor Kingissepa, Johannes Lauris-tini ja teiste teoste abil, meie ausate keelemestrite tagasihoidliku käratu uurimistöö viljana sõnavara täiendamisel rahvakeele uurimise kaudu.

J. V. Stalin märgib oma töös „Marksismist keeleteaduses“, et „keel, eriti tema sõnavara, on peaaegu alalise muutumise seisundis. Tööstuse ja põllumajanduse, kaubanduse ja transpordi, tehnika ja teaduse pidev kasv nõuab keelelt tema sõnavara täiendamist uute sõnade ja väljenditega, mis on vajalikud nende tööks. Ja keel, vahetult peegeldades neid vajadusi, täiendab oma sõnavara uute sõnadega, täiustab oma grammatilist ehitust“.

Eesti keel uueneb ja areneb tänapäeval jõudsate sammudega. Nõukogude ajal on tekkinud keelde tohutu hulk uusi sõnu, mis annavad edasi meie uue kurnamisvaba elu sisu. Meie kirjandus areneb ilma aaviklaste loodud keelevärdjateta. Nii on näiteks Aadu Hindi uue romaani „Tuuline rand“ keel lopsakas, rahvalik ja rikas oma sõnavara poolest. Selles üle kolmesaja-leheküljelises romaanis puuduvad Aaviku poolt ette pandud keele vassingud. Hint on oma romaani sõnavara ammutanud peamiselt rahvakeelest ja sellest ka tema keele kujukus ja haaravus.

Seltsimees Stalin märgib keele suurt püsivust ja kolossaalset vastupanuvõimet vägivaldsele assimileerimisele. Eesti keel pidas tugevasti vastu „Noor-Eesti“ leerist pärinevate keelehuliganide eksperimentidele, ja meil pole vaja lugeda oma emakeelt sõnaraamat ühes ja keeleuenduslik grammatika teises käes. Ja keegi ei saa meilt võtta meie rahvuslikku eepost „Kalevipoeg“ ega meie klassikuid Vildet ja Tammsaart, sest nõukogude kord tegi igaveseks lõpu eesti keele vägistamisele, eesti rahva progressiivse kultuuripärandi võltsimisele ja selle üle irvitamisele.

Reino
Sepp

Muidugi pole Olaf Kopvillem loonud *Kingsepa Antti* sõnu (vrd. AK 3/80:36). Need on soome keelest tõlkinud laul- ja Uno Kreen kodumaal, kui uskuda antoloogiat *Laulame neid laule jälle* (koostanud Helme Lipand, I tr. Tallinn 1972, kordustrükk 1974).

Postipoisi autorlus on veel selgitamata. Heliplaadiümb- ris Jüri-Peeter ilmselt ka eksib, kui peab viisi loojaks John Pori. „Kuigi Johannes Porisammul (John Pori) 1906 - 1950 oli tubli viiuldaja, arranžeerija ja orkestrijuh, ei harrastand ta komponeerimist. Vähemalt ei ole teada ühtki tema loodud helindit. Küll aga tunti teda osava värsisepana, kes kohandas sõnad paljudele lauluviiside- le,” kirjutab J. Teder ajakirjas *Kultuur ja Elu* (7/71). Seega on Pori *Postipoisi* teksti septsenud (vrd. AK 1/80:9) ja mitte Kitsemets, kuna viis on kas mõni USA-st imporditud kantri-laul või mõne sakslase või koguni lätlasest viisikuninga Alfreds Vintersi (1908-76) - *Viljandi paadimehe* komponisti - andekas imitatsioon amee- rika teemadel. *Laulik kõigile* koostaja Raimond Lätte (Tallinn 1968) annab komponistile nimeks A. Marcs, mis aga veel ei tarvitse tõestada, et on olemas sellenimeli- ne komponist ja et sellele kuulub *Postipoisi* algversi- ooni tegemise au. Igatahes puudub nimi A. Marcs USA dis- kograafias (Kinkle *Compl. Encycl. Pop. Music & Jazz* 1974)

Rahvuspropaganda Ameerikas (AK 5/78:26) on minu poolt levima pandud. Leidsin selle toreda veste ühest Saksamaa eestlaste lehest vist a. 1949, kirjutasin maha, toppisin sisse ka mõned rootsikeelsed sõnad ja hakkasin seda Stockholmi noorte koosviibimistel ja lõkkeõhtutel ette kandma. Hiljem esitas seda ka lavajõud Harald Lutterus, kelle repertuaarist lugu võis edasi minna Henno Jänese *Sõnajalgadesse*. Oleksin võind vanduda, et lugu ilmus Balder Jaani (= Pedro Krusteni) nimimärgi all, kuid kui autor seda ära ei tunne, võib-olla eksin. Olen arvamisel, et veste originaal on mul väljalõikena säästetud, kuid see pole kahe aasta jooksul mu arhiividest esile ilmud nii et loobun seekord kavatsusest *Aja Kirja* lugejaile autor teatavaks teha.

KLENK 80

Kesk-Lääne Noorte Koondise XXIII Sõpruspäevad toimusid 1.a. eeskujul *Marriott's Lincolnshire Resort* hotelli ja Chicago Eesti Maja ruumes hea osavõtuga.

Loengud: *Sport tänapäeva Eestis* (Jaan Toots); *Keskvõimu, anarhia ja isevalitsuse teema Vene ajaloo* (Urmas Wompa); *Kultuurimõistete ja -mõõtmise probleemid* (Taavo Virkhaus); *Vadja vanasõnu* (Jyri Kork); *Eesti keele õppimisest ja õpetamisest väljaspool Eestit* (Vello Salo); *Rahvaste saatused maailma ajaloo ja ökoloogia perspektiivis* (Martin Vaga).

Teatricala seminar: *Kuidas kirjutada teatriarvustust?* (Helbe Meyer); laudkonnavestlus: *Metsaülikool* (moderaator M. Vaga); A.H. Tammsaare *Kuningal on külm* (Baltimore'i Eesti Teatritrupp); rahvatantsu- ja lauluõhtu (Columbuse, Chicago, Detroiti ja Toronto rahvatantsijad); sõpruspidu.

Järgmine KLENK toimub kavakohaselt jälle Chicagos ühenduses Geislingeni gümnaasiumi juubeliga.

M Ü 81

1981.a. toimub Metsaülikool tavalisest erineval kujul ja eri kohas 26. juunist 1. juulini (vrd. lk. 24). Lähemat aadressil: Kotkajärve Metsaülikool, 45 Fulton Ave., Toronto, Ont. M4K 1X6, tel. (416) 463-9065.

Metroo

26. oktoobrist 1980 on olemas *Ühing Metroo*, mille asutamiseks tuli kokku erikoosolek. Lähem informatsioon: *metroo* Box 218, S-12102 Johanneshov. Telefonid: Stockholm 712 68 78; Malmö-Lund: 0431-804 45 (Ivar Lill); Göteborg: 031-20 74 29 (Aho Rebas). Järgmine *Metroo* seminar kavatsetakse pidada 1.-9. aug. 1981, võimalikult Rootsi läänerannikul (koht selgitamisel).

